

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
INFORMATIKOS IR STATISTIKOS KATEDRA

LUKAS ŠIDLAUSKAS
INFORMATIKOS TEISĖ

ELEKTRONINĖ INFORMACIJA IR ELEKTRONINIS DOKUMENTAS,
ĮRODOMOJI VERTĖ TEISMINIUOSE PROCESUOSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lektorius Marius Laurinaitis

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
1. ELEKTRONINĖ INFORMACIJA: SĄVOKA, TURINYS, SANTYKIS SU ELEKTRONINIAIS DUOMENIMIS	7
2. ELEKTRONINIS DOKUMENTAS: SĄVOKA, SANTYKIS SU TRADICINIAIS DOKUMENTAIS	11
2. 1. Tradiciniam dokumentui keliami reikalavimai	12
2. 2. Elektroninio dokumento sąvoka	14
2. 3. Elektroninio dokumento santykis su tradiciniais dokumentais	16
2. 4. Elektroninio dokumento autentiškumo nustatymo aspektai	19
3. ĮRODYMAI CIVILINIAME IR BAUDŽIAMAJAME PROCESSE	21
3.1. Elektroninis dokumentas kaip rašytinis įrodymas civiliname procese	27
3.2. Elektroninės informacijos įrodomoji vertė ir elektroninių įrodymų vertinimas	42
4. UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISMŲ PRAKTIKA, SUSIJUSI SU ELEKTRONINĖS INFORMACIJOS ĮRODOMĄJA VERTE	46
4. 1. JAV	46
4. 2. Vokietija	48
IŠVADOS	51
LITERATŪRA	53
SANTRAUKA	60
ZUSAMMENFASSUNG	61

IVADAS

Šiuolaikiniame pasaulyje informacinės technologijos vaidina vis didesnę reikšmę. Prieš keletą dešimtmečių prasidėjusi informacinių technologijų plėtra paliečia vis įvairesnes sritis, o XXI – ojo amžiaus žmogus sunkiai įsivaizduoja savo gyvenimą be informacinių technologijų – jos naudojamos tiek buityje, tiek darbe, tiek paprastų žmonių, tiek verslo subjektų. Prieš keletą dešimtmečių prasidėjęs informacinių technologijų bei telekomunikacijų perversmas radikalčiai pakeitė socialinius, ekonominius bei teisinius santykius, įsiveržė į intelektualinį ir dvasinį žmogaus pasaulį. Visa tai leidžia kalbėti apie informacinę revoliuciją – revoliuciją, kuri keičia nusistovėjusią socialinę tvarką, atveria naujas galimybes ir kelia naujus iššūkius civilizacijai. Tokios informacinių technologijų sąlygotos socialinių santykių transformacijos fone negali likti nuošalyje ir teisė. Dinamiškai besiplečiančios informacinės technologijos tampa savaime suprantamu veiksniu socialiniuose santykiuose, todėl teisei iškyla būtinybė nelikti tokių socialinių pokyčių nuošalyje, tuos santykius reglamentuoti. Vis daugiau komercinių (ir ne tik) santykių vykdomi panaudojant elektronines komunikacijos priemones. Todėl turi būti užtikrinamas tokių santykių teisinis tikrumas ir aiškumas, o taip pat ir jų dalyvių teisėtų interesų gynimas. Tokiame kontekste ir iškyla elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento svarba teisiniame įrodinėjimo procese.

Temos aktualumas. Šiuo metu komerciniuose (ir ne tik) santykiuose vis labiau įsigalint komunikacijai informacinių technologijų pagalba neretai atsiranda teisinio reglamentavimo bei reguliavimo spragų. Nors sandorių, sudaromų naudojantis informacinėmis komunikacijos priemonėmis vis daugėja, teisminė praktika Lietuvoje tebėra labai negausi, kas galbūt sukelia tam tikrus būgštavimus dėl elektroninės erdvės nepatikimumo. Paminėtina ir tai, jog teisinio reglamentavimo srityje esama neatitikimų ir neaiškumų, ypač kalbant apie Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksą, kuriame nustatytas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas. Elektroninės informacijos svarbą patvirtina ir tai, jog pasaulyje atsiranda vis daugiau kompiuterių turėtojų, vis daugiau žmonių tampa elektroninės komunikacijos dalyviais. Elektroninių priemonių įsigalėjimą kasdienėje komunikacijoje lemia pačių elektroninių duomenų specifika, kuri pasižymi tuo, jog 1) elektroniniai duomenys yra kuriami toje pačioje aplinkoje ir tomis pačiomis priemonėmis, 2) elektroniniam komunikavimui visiškai negalioja teritorinė atskirtis, tai reiškia, jog elektroninio komunikavimo subjektai bendrauti gali nepaisydami atstumų ar laiko sąnaudų, 3) elektroniniai duomenys yra lengvai kopijuojami ir dauginami, 4) elektroniniai duomenų saugojimas bei archyvavimas neužima daug vietos, kadangi technikai tobulėjant atsiranda vis daugiau kompaktiškų elektroninių duomenų laikmenų. Tačiau būtent minėti komunikacijos naudojant elektroninius duomenis pranašumai palyginanti su tradicinėmis

priemonėmis tuo pačiu sukuria tam tikrų teisinių problemų. Tarkime, elektroninių duomenų lengvo kopijavimo ir dauginimo savybė reiškia ir tai, jog tokiais duomenimis galima žymiai lengviau manipuliuoti nei tradiciniais. Be to, be atstumų suvaržymų keičiantis elektroniniais duomenimis gali iškilti asmens identifikavimo problemų, kadangi komunikacija naudojant elektronines priemones pasižymi anonimiškumu (išskyrus vaizdo priemones). Neseni įvykiai, kuomet internete buvo paskelbti vaizdo įrašai su akivaizdžiais įstatymų pažeidimais („kaimo erelis“) tik primena, kad daugėjant teisės pažeidimų ne tik įprastoje, bet ir elektroninėje erdvėje, informacija elektroninėje laikmenoje gali būti esminė pripažįstant asmenį kaltu, todėl reikia nagrinėti su tuo susijusias teorines ir praktines problemas.

Tokie ir panašūs pavyzdžiai tik patvirtina, kaip svarbu yra išspręsti elektroninės informacijos panaudojimo, vertinimo, o ypač įrodomosios galios teisminiuose ginčiuose klausimą. Ateityje elektroninėmis priemonėmis vykdomos komunikacijos svarba tik didės, todėl būtina nelikti tokių pokyčių nuošalyje. Vis dėlto, tenka pripažinti, jog šiuo metu elektroninių duomenų naudojimą teismo procese Lietuvos teisės aktai reglamentuoja gana skurdžiai: be Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso su tuo susijusių normų galime rasti Elektroninio parašo įstatyme, Elektroninių ryšių įstatyme, Valstybės registrų įstatyme.

Temos aktualumą patvirtina ir tai, jog darbų, nagrinėjančių elektroninį dokumentą ir elektroninę informaciją kaip įrodinėjimo priemonę, o ypač įrodomosios galios aspektą, nėra daug – su tuo susiję klausimai aptariami T. Lamanausko, M. Civilkos, D. Štilio, R. Čėsnos ir keletos kitų publikacijose ir straipsniuose.

Šia prasme Lietuvos moksliniai tyrimai atsilieka nuo užsienio, kur elektroninių įrodymų tema yra gana plačiai nagrinėjama. Elektroninių duomenų patikimumo ir leistinumo klausimus nagrinėja Stephen Mason, Chris Reed, John Angel, taip pat paminėtini tokie JAV mokslininkai kaip Michael R. Arkfeld, Joan E. Feldman, Sharon Nelson, Vokietijoje elektroninius įrodinėjimus nagrinėjo Helmut Rüssmann, Roland Kintz, Ignacio Czeguhn ir kiti, aptinkama nemažai darbų ir Australijos, Jungtinės Karalystės mokslininkų veikaluose bei publikacijose.

Tyrimo objektas yra elektroniniai įrodymai, jų įrodomosios galios, vertinimo, panaudojimo teismo procese aspektai.

Tiriamasis dalykas yra elektroninė informacija, sukurta išsiųsta, gauta ar saugoma naudojantis bet kokiais elektroninėmis priemonėmis. Taip pat dalykas yra ir elektroninis dokumentas (elektroniniai laiškai, garso, video medžiaga ir pan.), teisės aktai, mokslinė literatūra įrodomosios galios klausimu.

Darbo tikslas. Atsižvelgiant į informacinių technologijų reikšmės didėjimą socialiniuose, o tuo pačiu ir teisiniuose santykiuose pasaulyje ir Lietuvoje bei remiantis atlikta

analize, teoriškai pagrįsti elektroninių įrodymų teisiniuose ginčiuose aktualumą ir svarbą, nustatyti jų įrodomąją galią lyginant su tradiciniais įrodymais bei pasiūlyti priemones, kuriuos leistų elektroninę informaciją teisiniuose procesuose naudoti kaip patikimą šaltinį šalia tradicinių įrodinėjimo priemonių, taip padidinant baudžiamojo ar civilinio proceso efektyvumą ir ekonomiškumą bei užtikrinant teismo proceso dalyvių teisėtą interesų gynimą.

Darbo uždaviniai yra šie:

- 1) Aptarti elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento sąvokas.
- 2) Apžvelgti elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento įrodomąją galią šalia tradicinių įrodymų, aptarti jų, kaip įrodinėjimo priemonės, panaudojimo galimybes bei su tuo susijusias praktines problemas civiliniame bei baudžiamajame procesuose.
- 3) Argumentuoti, jog Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 177 str. 2 dalyje įtvirtintas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas komplikuoja elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento, kaip įrodinėjimo priemonės, panaudojimą.
- 4) Pasiūlyti galimas priemones, kaip būtų galima padidinti elektroninės informacijos įrodomąją galią bei elektroninės informacijos ir duomenų panaudojimą juridinėje praktikoje.

Tyrimo metodai. Šiame darbe naudotasi teisiniais ir sociologiniais tyrimų metodais: analizės, loginiu, sisteminiu, lyginamosios teisėtyros. Aptariama bendrosios teisės sistemos (JAV) bei kontinentinės teisės sistemos (Vokietijos, truputį Šveicarijos, Austrijos) patirtis, susijusi su nagrinėjamu dalyku. Kitų šalių patirtis lyginama su Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintomis elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento panaudojimo įrodinėjimo procesuose nuostatomis, taip pat ir su Lietuvos teismų praktika.

Darbo originalumas. Nors nagrinėjamuoju klausimu netrūksta literatūros užsienio kalbomis (*Computer Law: The Law and the Regulation of Information Technology* edited by Chris Reed, John Angel, Bantin P. C. *Indiana university electronic records project: lessons learned* ir daugelis kitų), kalbant apie Lietuvą pasakytina, jog minėta problematika nėra labai plačiai tyrinėjama, be to, daugiausia nagrinėjamas būtent *panaudojimo* procese, bet ne įrodomosios vertės aspektas (nors tai ir yra glaudžiai susiję). Paminėtini T. Lamanausko¹ ir R. Čėsno² straipsniai, taip pat M. Civilkos³ darbai, kuriuose trumpai apžvelgiamos problemos, susijusios su elektroninių duomenų kaip rašytinių įrodymo procese panaudojimu. Nagrinėjant elektroninės informacijos įrodomosios vertės ir jos panaudojimo įrodinėjimo procese

¹ T. Lamanauskas. *Elektroniniai duomenys kaip įrodinėjimo priemonė civiliniame procese* // Justitia. 2001, Nr. 2 (32). P. 27-29.

² Čėsna R. *Kai kurie elektroninių įrodymų panaudojimo civiliniame procese aspektai* // Jurisprudencija, 2007. Nr. 10 (100). P.92-97.

³ Civilka M. *Elektroniniai duomenys civiliname procese* // www.itc.tf.vu.lt/mokslas/e-duomenys.ppt; prisijungimo laikas: 2008 09 26.

problematiką Lietuvos mokslininkų darbuose daugiausiai nagrinėjamas civilinis procesas. Vertingos pastabos elektroninių duomenų klausimais baudžiamajame procese pateikiamos L. Belevičiaus daktaro disertacijoje⁴, J. Rinkevičiaus publikacijoje „*Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais*“⁵.

Taigi, turint galvoje, jog Lietuvoje elektroninėmis priemonėmis vykdomų sandorių mastai (tuo pačiu ir pažeidimai elektroninėje erdvėje) sparčiai auga, o šios srities teisiniai pažeidimai tampa vis rafinuotesni, šiame darbe stengtasi elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento įrodomosios vertės klausimus išanalizuoti giliau, apimant daugiau aktualių problematinių aspektų.

Šaltiniai. Šiame darbe daugiausia remtasi Lietuvos Respublikos teisės aktais, reglamentuojančiais teisinius santykius elektroninių ryšių bei su šiais ryšiais susijusiose srityse: Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu, Lietuvos Respublikos civiliniu procesu kodeksu, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, Elektroninio parašo įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės išleista teisės aktais dėl elektroninio parašo taisyklių, Jungtinių Tautų tarptautinės prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) išleista dokumentais, susijusiais su elektroninių duomenų samprata, Europos Sąjungos dokumentais, susijusiais su elektroniniu parašu, Lietuvos ir užsienio autorių darbais, nagrinėjančiais elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento vertinimo teisme aspektus, elektroninių įrodymų panaudojimo galimybes, jų įrodomąjį svorį bei su tuo susijusias problemas, taip pat trumpai aptarta ir užsienio šalių (JAV, taip pat Vokietijos) bei Lietuvos teismų praktika

⁴ Belevičius L. Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas: daktaro disertacija: soc mokslai: teisė (01 S). – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005.

⁵ Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė. 2004, Nr. 52. P. 81 – 91.

1. ELEKTRONINĖ INFORMACIJA: SĄVOKA, TURINYS, SANTYKIS SU ELEKTRONINIAIS DUOMENIMIS

Kalbant apie elektroninių įrodymų panaudojimą teismo procese literatūroje dažnai susiduriama su tokiomis formuluotėmis kaip „elektroniniai duomenys“, „skaitmeniniai duomenys“, „kompiuteriniai duomenys“, „elektroninis duomenų pranešimas“, „elektroninė duomenų forma“, „skaitmeninė forma“, „įrašai“ (*records*), „informacinis pranešimas“. Koks šių sąvokų santykis su elektronine informacija?

Lietuvių kalbos žodynas terminą „informacija“ apibrėžia kaip tam tikrą žinių visumą⁶. Panaši formuluotė pateikiama ir Oxford *Advanced Learner's Dictionary* žodyne, kur „informacija“ vadinamos žinios apie ką nors⁷. Tarptautinių žodžių žodyne terminas "informacija" apibrėžiamas kaip "duomenų, žinių koku nors klausimu visuma"⁸. Kompiuterijos žodynas išskiria dvi termino „informacija“ reikšmes: filosofiniu požiūriu ją būtų galima apibrėžti kaip žmogaus suvokto objekto turinį, o informatikos požiūriu – apdorotus, interpretuotus duomenis.⁹

Darytina išvada, jog terminai „informacija“ ir „duomenys“ yra glaudžiai susiję. Tą patvirtina ir D. Dzemydienė knygoje *„Intelektualizuotų informacinių sistemų projektavimas ir taikymas“* teigdama, jog terminas „informacija“ yra vartojamas kartu su terminu „duomenys“¹⁰. Tuo tarpu *Lietuvių kalbos žodynas* pateikia tokį duomenų apibrėžimą – tai „kas duota, kuo remiamasi, darant išvadas“¹¹. Literatūroje aptinkama skirtingų sąvokos „duomenys“ apibrėžimų. Pavyzdžiui, D. Dzemydienė jau minėtoje knygoje teigia, jog duomenimis galima laikyti tam tikrus faktus apie stebimus realybės objektus, procesus ir veiklą¹². Dar vieną duomenų apibrėžimą pateikia ir Bantin, kuris duomenimis laiko tam tikrus neapdorotus faktus¹³. Šioje vietoje vertėtų trumpai aptarti „metaduomenų“ sąvoką, kuri dažnai sutinkama literatūroje apie elektroninius įrodymus. Metaduomenų sąvoka pateikia N. Remeikis, teigdamas, kad tai yra struktūruota aibė duomenų, kuriais aprašomas informacijos išteklis¹⁴. R. Čėsna mini, jog

⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 112.

⁷ Oxford *Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford: Oxford University Press, 1989. P. 641.

⁸ Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma Litera, 2003. P. 320.

⁹ Enciklopedinis kompiuterijos žodynas. – Vilnius: Tev, 2005. P. 95.

¹⁰ Dzemydienė D. *Intelektualizuotų informacinių sistemų projektavimas ir taikymas*. – Vilnius, 2006. P. 17.

¹¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 138.

¹² Dzemydienė D. *Intelektualizuotų informacinių sistemų projektavimas ir taikymas*. – Vilnius, 2006. P. 18.

¹³ Bantin P. C. *Indiana University electronic records project: Lessons learned* //

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3937/is_/ai_n8938043?tag=artBody:coll; prisijungimo laikas: 2008 09 14.

¹⁴ Remeikis N. // <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/21/str8.html>; prisijungimo laikas: 2008 09 15.

metaduomenys yra svarbi informacija apie duomenų struktūrą, tipus, formą ir kita¹⁵. Metaduomenų įrašą sudaro iš anksto nustatyti elementai, kurie aprašo specifines informacijos išteklių savybes, o kiekvienas elementas gali turėti vieną ar daugiau reikšmių. Bendriausias pritaikytas ir naudojamas metaduomenų standartas yra *Dublin Core*. Kaip vėliau pamatysime, metaduomenys yra svarbūs nustatant dokumento autentiškumą, o būtent dokumento autentiškumo nustatymo problemos gali smarkiai komplikuoti elektroninio dokumento ir elektroninės informacijos, kaip patikimo įrodymo šaltinio teisme, vertę.

Elektroninių duomenų sąvoką galime atrasti ne viename tarptautiniame teisės akte. Jungtinių tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos parengtame Elektroninės komercijos pavyzdiniame įstatyme¹⁶ elektroninių duomenų sąvoka pirmiausiai buvo apibrėžta kaip duomenų pranešimas. Minėtame įstatyme nurodoma, jog duomenų pranešimas reiškia informaciją, sukurtą, išsiųstą, gautą ar saugomą elektroninėmis, optinėmis ar panašiomis priemonėmis, įskaitant, bet neapsiribojant, elektroninių duomenų apsikeitimą (EDI), elektroninį paštą, telegramas, teleksą ar telekopijas.

Nors ir šis įstatymas mini informacijai *siųsti* ir *gauti* naudojamas priemonės, sąvoka apima ir kompiuteriu sukurtus duomenis, kurie nėra skirti perdavimui, o apima bet kokius duomenis, kurie sukurti, saugomi ar perduodami nepopierinėje laikmenoje (formoje). Tokia formuluotė yra sveikintina, nes neįtvirtina baigtinio informacijos perdavimo priemonių sąrašo. Sparti elektroninių ryšių plėtra įgalina atsirasti vis naujas duomenų perdavimo ar atgaminimo formas, todėl baigtinio sąrašo nebuvimas užtikrina, kad bus atsižvelgta į pagrindinį dalyką - informacijos turinį - o ne jos pateikimo formą, taip išvengiant teisinių kazusų ateityje.

Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas 2004/387/EB dėl suderinto paneuropinių e-valdžios paslaugų teikimo valstybės valdymo institucijoms, verslo subjektams ir piliečiams pateikia telematinio tinklo sąvoką ir taip praplečia duomenų pranešimo sąvoką. Telematinis tinklas čia apibrėžiamas kaip plati duomenų perdavimo sistema, susidedanti ne tik iš fizinės infrastruktūros ir ryšių, bet ir iš paslaugų ir taikomųjų programų, kurios kuriamos šios infrastruktūros pagrindu, taip suteikiant organizacijoms ir asmenims galimybę keistis informacija elektroniniu būdu¹⁷.

Vertėtų paminėti ir kitą elektroninių duomenų sampratą, kurią pateikia Europos

¹⁵ Čėsna R.. Kai kurie elektroninių įrodymų panaudojimo civiliniame procese aspektai // Jurisprudencija. 2007, Nr. 10(100). P. 96-97.

¹⁶ UNCITRAL Model Law on Electronics Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998 // http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 09 22.

¹⁷ 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Sprendimas 2004/387/EB dėl suderinto paneuropinių e-valdžios paslaugų teikimo valstybės valdymo institucijoms, verslo subjektams ir piliečiams // OL, 2004 L 064, p. 0037 - 0047, 3 str. a) dalis.

Sąjungos Parlamentas ir Europos Komisija. Jie elektroninius duomenis apibrėžia asmens duomenų sąvoka ir įvardija, kad tai gali būti bet kokia informacija, susijusi su asmeniu¹⁸. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 95/46/EB išaiškinta, kaip šalys narės supranta asmens duomenų tvarkymą – tai bet kuri operacija ar operacijų rinkinys, įskaitant automatiniais arba neautomatiniais būdais atliekamus veiksmus su asmens duomenimis, jų rinkimas, užrašymas, rūšiavimas, saugojimas, adaptavimas ar keitimas, atgaminimas, paieška, naudojimas, atskleidimas perduodant, platinant ar kitu būdu padarant juos prieinamus, išdėstymas reikiama tvarka ar sujungimas derinant, blokavimas, trynimas ar naikinimas¹⁹. Jeigu atkreipsime dėmesį į šios direktyvos taikymo sritį; ji taikoma tik tai tuomet, jei duomenys tvarkomi automatinio būdu, arba jeigu jie yra saugomi arba ketinama juos saugoti rinkmenų sistemoje²⁰. Apibendrinant galima teigti, jog direktyvoje apibrėžiami elektroniniai duomenys, tačiau šių duomenų sąvoka siaurinama elektroninių duomenų, kurie yra susiję tik su asmens duomenimis.

Dar viena elektroninių duomenų sąvoka pateikiama 2001-11-23 Jungtinių Tautų Konvencijoje dėl elektroninių nusikaltimų. Čia elektroniniai duomenys skirstomi į kompiuterinius duomenis ir srauto duomenis. Kompiuteriniai duomenys apibrėžiami kaip bet kokia faktų, informacijos arba sąvokų pateiktis tokiu pavidalu, kad juos būtų galima apdoroti kompiuterine sistema, taip pat programa, pagal kurią kompiuterinė sistema gali vykdyti tam tikrą funkciją. Minima konvencija elektroninių duomenų sąvoką apibrėžia labai plačiai – tai pateiktis, nesvarbu, kokiomis techninėmis priemonėmis ji būtų atlikta. Kita elektroninių duomenų rūšis yra srauto duomenys, kurie apibrėžiami kaip visi kompiuteriniai duomenys, kurie yra perduodami kompiuterine sistema, „suformuoti kompiuterinės sistemos, kuri sudaro ryšio grandinės dalį, ir rodantys perduotos informacijos kilmę, paskirtį, perdavimo kelią, laiką, datą, dydį, trukmę arba pagrindinės paslaugos rūšį“²¹. Reikia pažymėti, jog toks elektroninių duomenų išskyrimas į kompiuterinius (kai kur dar sutinkama ir sąvoka „turinio duomenys“) ir srauto duomenis yra labai svarbus, pavyzdžiui, kalbant apie asmens duomenų apsaugą internete ar su interneto turiniu

¹⁸ 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1995L0046:20031120:LT:PDF> ; prisijungimo laikas: 2008 09 16.

¹⁹ 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, 2 str. b) dalis // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1995L0046:20031120:LT:PDF> ; prisijungimo laikas: 2008 09 16.

²⁰ 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, preambulės 15) punktas // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1995L0046:20031120:LT:PDF> ; prisijungimo laikas: 2008 09 16.

²¹ Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, ratifikuota 2004 m. sausio 22 d. įstatymu Nr. IX-1974 (Valstybės žinios, 2004, Nr. 36-1178), 1 str. d) punktas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=228195&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008 10 02.

susijusius nusikaltimus.

Užsienio šalių, pavyzdžiui, Kanados „Vieningas elektroninių įrodymų aktas“²² elektroninę informaciją apibrėžia kaip duomenis. Kadangi duomenys gali būti fiksuojami bet kioje laikmenoje, elektroninė jų forma nuo tradicinių skiriasi tik tuo, kad yra saugoma ir sukurta kompiuterinių sistemų ar panašių prietaisų pagalba – daromas skirtumas tarp informacijos perdavimo būdų. Būtent tai akcentuojama ir Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse. Nors ir čia tiesiogiai apie elektroninius duomenis nekalbama iš viso, pažymėtina, jog mūsų kodeksas akcentuoja išskirtinai *perdavimo* funkciją. Civilinio proceso 198 str. 2d. sakoma, jog „dokumento rašytinei formai prilyginami dalyvaujančiųjų byloje asmenų pasirašyti dokumentai, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais“²³. Taigi, čia kalbama išskirtinai apie perdavimo funkciją ir byloje dalyvaujančiųjų asmenų pasirašymo momentą. Atrodo, tokia formuluotė nepagrįstai susiaurinama ir sukelia nemažai neaiškumų.

Lietuvos Respublikos Elektroninių ryšių įstatyme yra įtvirtinti technologinio neutralumo ir funkcinio lygiavertiškumo principai²⁴. Šie principai reiškia tai, jog teisės taikymas turi būti lankstus ir atsižvelgti į tikslus, kurių siekiama atitinkamomis teisės normomis. Kitaip tariant, technologinio neutralumo ir funkcinio lygiavertiškumo principai įtvirtina taisyklę, jog informacija negali būti diskriminuojama vien dėl savo formos. Tarptautiniu lygiu toks principas yra įtvirtintas UNCITRAL Elektroninės komercijos įstatyme, kuriame sakoma, jog elektroninėmis priemonėmis perduotos informacijos tikrumas negali būti paneigtas vien todėl, kas ši informacija perduota elektroninėmis priemonėmis, o taip pat dėl to neturi sumenkėti jos teisinė galia²⁵.

Lietuvos Respublikos teisės aktuose elektroninių duomenų sąvoka pateikiama Elektroninio parašo įstatyme, kur jie apibrėžiami kaip „visi duomenys, kurie tvarkomi informacinių technologijų priemonėmis“²⁶. Tvarkymas apima tokius veiksmus kaip rinkimas, užrašymas, klasifikavimas, grupavimas, kaupimas, saugojimas, keitimas, kopijavimas, sujungimas, atskleidimas, teikimas, naudojimas, naikinimas. Reikia pažymėti, jog tai gana

²² Uniform electronic evidence act // <http://www.ulcc.ca/en/us/index.cfm?sec=1&sub=1u2>; prisijungimo laikas: 2008 10 23.

²³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; 198 str. 2 d.

²⁴ Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas, 2str. 1d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232036; prisijungimo laikas: 2008 10 02.

²⁵ UNCITRAL Model Law on Electronics Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, 2 p. // http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 09 22.

²⁶ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas, 2 str. 2 d. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas: 2008 10 11

platus, todėl sveikintinas apibrėžimas, kadanti net ir keičiantis informacinėms technologijoms tokia formuluotė nepraras savo aktualumo.

Kartais literatūroje sutinkamas ir kompiuterinių duomenų terminas. Jo apibrėžimas pateikiamas Konvencijoje dėl elektroninių nusikaltimų, kurioje sakoma, kad „kompiuteriniai duomenys“ – tai bet kokia faktų, informacijos arba sąvokų pateiktis tokiu pavidalu, kad juos būtų galima apdoroti kompiuterine sistema, taip pat programa, pagal kurią kompiuterinė sistema gali vykdyti tam tikrą funkciją²⁷.

Apibendrinant galima pasakyti, jog sąvoka „duomenys“ yra tarsi subordinuoti sąvokai „informacija“. Vadinasi, elektroninė informacija yra tam tikrų elektroninių duomenų visuma. Darytina išvada, jog terminui „elektroninė informacija“ tokie terminai kaip „skaitmeniniai duomenys“, „skaitmeninė duomenų forma“, „elektroniniai duomenys“, „elektroninis duomenų pranešimas“ yra subordinuoti. Nors šios sąvokos pasižymi tam tikrais niuansais (kurie reikšmingi kalbant daugiau specifiniais informacinių technologijų terminais), tačiau teisinėje literatūroje jos dažniausiai vartojamos panašiuose kontekstuose. Todėl manytina, jog šio darbo kontekste, kalbant apie elektroninės informacijos įrodomąją galią, šias sąvokas reikėtų laikyti sinonimais, kadangi jos visos iš esmės patenka į termino „elektroninė informacija“ turinį.

2. ELEKTRONINIS DOKUMENTAS: SĄVOKA, SANTYKIS SU TRADICINIAIS DOKUMENTAIS

Kaip pastebi I. Petravičiūtė²⁸, dabartinė dokumento sąvoka, susiformavusi apie XIX a. suprantama kaip tam tikras materialus, vientisas, baigtinis objektas, kurio turinys neatsiejamas nuo materialios formos – laikmenos (popieriaus, kino juostos, fotojuostos). Elektroninėje aplinkoje, kaip materialaus objekto, sampratos nelieka, todėl siekiant apibrėžti dokumentą elektroninėje erdvėje ir išskirti jį iš visos elektroninės informacijos pirmiausia reikia suvokti, kas yra tradicinis dokumentas, apibrėžti jo bruožus, o jau tada išsiaiškinti, ar apskritai elektroninėje aplinkoje dokumentas egzistuoja ir ar jis gali būti tapatus rašytiniam dokumentui.

Sąvoka „dokumentas“ kilusi iš lotyniško žodžio „*documentum*“ – pamokantis pavyzdys, liudijimas, įrodymas. Dokumentas kaip sąvoka suvokiamas dvejopai: plačiąja ir siaurąja prasme. Dokumentas plačiąja prasme suprantamas kaip priemonė užfiksuoti informaciją, įvykius, faktus, žmogaus mąstymo ir praktinę veiklą įvairiais būdais (raštu, vaizdu, garsu).

²⁷ Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų // <http://www.nplc.lt/lit/ta/20011123.doc>; prisijungimo laikas: 2008 10 11.

²⁸ Petravičiūtė Inga. Elektroninio dokumento sampratos klausimu// <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/knygot/43/straipsniai/str6.pdf>; prisijungimo laikas 2008 10 12.

Dokumentas siaurąja prasme – tai tam tikra informacija, parašyta ant popieriaus ar kitoje informacijos laikmenoje²⁹.

„Dabartinės Lietuvių kalbos žodynas“ dokumentą apibrėžia kaip reikalų raštą, materialinį žinių šaltinį³⁰. Tarptautinių žodžių žodyne pateikiami du žodžio „dokumentas“ išaiškinimai: 1) raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas; 2) materialus objektas (popierius, nuotrauka, piešinys, kino juosta), kuriame užfiksuotos kokios nors žinios. *Cambridge Advanced Dictionary* žodyne dokumentas apibūdinamas kaip popierinis ir elektroninis dokumentas. Dokumentas – tai 1) popierius ar popierių rinkinys, su rašytine ar spausdintine informacija, ypač oficialaus pobūdžio, 2) tekstas, parašytas ir laikomas kompiuteryje.

Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatyme dokumentas apibrėžiamas kaip „bet kokia valstybės, savivaldybių institucijos ar įstaigos sukurta ar gauta teiktina informacija ar jos dalis, išreikšta rašytine, įskaitant elektroninę, grafine, garsine ir (ar) vaizdine forma“³¹. Tačiau toks apibrėžimas veikiau laikytinas oficialaus dokumento apibrėžimu, kadangi kalbama apie valstybės ar savivaldybių institucijos ar įstaigos sukurta informaciją.

Dokumento apibrėžimas taip pat randamas ir LR dokumentų ir archyvų įstatyme. Čia dokumentu vadinama juridinio ar fizinio asmens veiklos procese užfiksuota informacija, nepaisant jos pateikimo būdo, formos ir laikmenos³². Reikia pastebėti, jog tai gana išsamus ir platus apibrėžimas, todėl manytina, jog į tokią jo pateikiamą sąvoką turėtų įeiti ir elektroninis dokumentas.

2. 1. Tradiciniam dokumentui keliami reikalavimai

Aptarus tradiciniam dokumentui keliamus reikalavimus bus galima lengviau suprasti elektroninio dokumento specifiką. Tradiciniam dokumentui keliami reikalavimai susiję su tuo, jog jie turi atspindėti pačią dokumento esmę, išplaukiančią iš dokumento, kaip tam tikro paliudijimo šaltinio, sąvokos.

²⁹ Bendros žinios apie raštvedybą, sąvokos // <http://www.lm.lt/mokdarbai/rastvedyba/savokos.htm>; prisijungimo laikas: 2008 10 12.

³⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 127.

³¹ Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymas, 2 str. 1 p. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=325461; prisijungimo laikas: 2008 10 28.

³² Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas, 2 str. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=231323&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008 10 13.

2001 metais Tarptautinė standartizacijos organizacija patvirtino tarptautinį dokumentų vadybos standartą³³, kuriame suformuluoti ir nustatyti pagrindiniai dokumentų sudarymo principai ir reikalavimai. Jame sakoma, jog dokumentas turi teisingai atspindėti, kas buvo perduota ar nuspręsta arba koks veiksmas buvo atliktas. Taip pat jis turėtų tikti veiklai, su kuria susijęs, ir juo būtų galima pasinaudoti atskaitomybės tikslais. Dokumento struktūra, tai yra jo formatas ir dokumento sudedamųjų dalių ryšiai, turėtų išlikti nepakeisti. Iš dokumento turėtų būti aiški veiklos, kurios metu dokumentas buvo sudarytas, gautas ir panaudotas, aplinka. Dokumento esmę nusako tokie kriterijai autentiškumas, patikimumas, vientisumas ir tinkamumas naudoti.³⁴

Dokumento autentiškumas. Tai yra tarsi patvirtinimas, kad dokumentas yra tikras, įskaitant jo fizines savybes, struktūrą, turinį ir aplinką, kurioje dokumentas buvo sudarytas. Dokumento autentiškumas yra patvirtinamas įrodant, kad tai yra tas pats dokumentas, kuris buvo perduotas (pvz., saugoti) ir kad tai yra toks pat dokumentas, koks jis buvo iki perdavimo. Svarbus yra patikimumo ir vientisumo nepažeidimo aspektas ir tai, kad jie nebuvo pažeisti nei perdavimo metu, nei po to. Taigi, dokumento autentiškumas priklauso nuo dokumento sudarytojo, kuris turi užtikrinti dokumento autentiškumą iki jo perdavimo, taip pat ir nuo dokumento perėmėjo (tai gali būti įstaiga, kuriai perduotas dokumentas, ar archyvas, perėmęs dokumentą saugoti). Svarbu yra tai, jog dokumento autentiškumui užtikrinti turi būti naudojamos tokios priemonės, kuriomis dokumentas apsaugomas nuo sąmoningo ar nesąmoningo pakeitimo, sugadinimo, suklastojimo, praradimo jo perdavimo ir saugojimo metu. Kaip pamatysime vėliau, su šia problematika susiduriama vertinant elektroninius įrodymus, todėl šis momentas yra itin svarbus.

Dokumento patikimumas reiškia tai, jog turi būti garantuojamas dokumento turinio tikrumas ir teisingumas dokumento sudaro momentu. Tai reiškia, jog patikimu jis laikytinas tada, kai jo forma, struktūra ir turinys yra pakankami įrodyti, jog jame fiksuota informacija dokumento sudarymo metu buvo tikra ir teisinga, ir kurio turiniu galima pasitikėti. Dokumentas laikomas sudarytu tada, kai dokumente yra fiksuoti visi būtini jo elementai: data, asmenys, dalyvavę dokumento sudarymo procese (dokumento sudarytojas, rengėjas ir, jei reikia - adresatas), dokumento sudarymo pagrindas (t.y. veiksmai ar klausimai, sąlygoję dokumento sudarymą) ir nuorodos apie dokumento ryšius su kitais dokumentais toje dokumentų visumoje, kuriai priklauso šis dokumentas (pvz., dokumento registracijos numeris). Svarbią vietą čia užima dokumento sudarymo *procedūros* – tam tikros dokumentų sudarymo taisyklės. Šiomis taisyklėmis nustatomi veiksmai, būtini atlikti sudarant dokumentą (pvz., dokumento

³³ Information and documentation – Records management. International standard 15489-1 // http://www.whitefoot-forward.com/iso_15489-1.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 16.

³⁴ Ten pat.

įforminimas, registravimas, priskyrimas konkrečiam vykdytojui), apibrėžiami konkrečių asmenų vaidmenys dokumento sudarymo procese, pavyzdžiui, kokie asmenys turi teisę sudaryti vienus ar kitus dokumentus, kas turi teisę pasirašyti dokumentus, kurie asmenys yra atsakingi už veiksmų, fiskuotų dokumente, vykdymą ir panašiai. Dokumento patikimumas, taip pat ir jo vientisumas, priklauso nuo šių taisyklių detalumo ir jų laikymosi kontrolės lygio: kuo detalesnis tokių procedūrų, būtinų atlikti sudarant dokumentą, reglamentavimas, tuo didesnis ir lengviau įrodomas dokumento patikimumo laipsnis. Patikimumo savybė yra labai svarbi vertinant elektroninio dokumento įrodomąją galią.

Kitas svarbus požymis, *dokumento vientisumas*, susijęs su dokumento užbaigtumu ir nekeičiamumu. Sudarytas dokumentas turi būti apsaugotas nuo neteisėtų pakeitimų nustatant, kokie papildymai ar pastabos po dokumento parengimo gali būti atlikti ir kas įgaliotas juos atlikti.

Galiausiai - *tinkamumas naudoti*. Tokiu laikomas dokumentas, kurį galima surasti, pateikti ir suprasti visu dokumento gyvavimo metu, ir kuris yra išsaugotas kartu su dokumentų tarpusavio ryšiais, paliudijančiais veiklos eigą.

Apibendrinant galima pasakyti, jog dokumentas turi būti autentiškas, patikimas, vientisas, tinkamas naudoti.

2. 2. Elektroninio dokumento sąvoka

Minėtos dokumentų savybės labiausiai atspindi tradiciniam dokumentui keliamus reikalavimus, tačiau darytina prielaida, jog jos gali būti taikomos visiems dokumentams, nepriklausomai nuo jų formos ar laikmenos. Vadinasi, nebūtų teisinga diskriminuoti ir elektroninės dokumento formos. Tačiau minėtiems autentiškumo, patikimumo ar vientisumo kriterijams elektroninė forma kelia naujus iššūkius, todėl šie požymiai turėtų būti užtikrinami specifiskai.

Konkretinant elektroninio dokumento sąvoką, būtina atsižvelgti į elektroninio dokumento ir su juo susijusių sąvokų apibrėžimus, pateikiamus Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės šaltiniuose. Deja, konkretų apibrėžimą surasti sunku dėl labai dinamiškos teisinių santykių kaitos elektroninėje sferoje, todėl dažniausiai apsiribojama abstrakčiomis ir interpretuotinomis sąvokomis. Jau minėtame UNCITRAL pavyzdiniame elektroninės komercijos įstatyme apibrėžtą duomenų pranešimo sąvoką būtų galima laikyti ir apimančią elektroninį dokumentą, kadangi elektronį dokumentą ir sudaro tam tikri elektroniniai duomenys.

Reikia pastebėti, jog duomenų pranešimas ir elektroniniai duomenys patys savaime negali būti laikomi popierinio dokumento ekvivalentu, nes ne kiekvienas pranešimas ir ne

kiekvieni elektroniniu būdu pateikiami duomenys atlieka dokumento funkcijas. Kai įstatymai reikalauja rašytinės dokumento formos, el. pranešimas šį reikalavimą patenkina, jei jame esanti informacija yra prieinama tokiu būdu, kad ją galima panaudoti vėliau.

Verta paminėti pirmąją iniciatyvą, kuria siekta apibrėžti elektroninio dokumento sąvoką Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. 1997 metais „Infobalt“ parodos metu buvo pristatytas Lietuvos Respublikos Elektroninio dokumento įstatymas³⁵, kuris elektroninį dokumentą apibrėžė kaip informacinės sistemos pranešimą, pasirašytą informacinės sistemos dalyvio skaitmeniniu parašu. Dėl praktikos stokos, visuomeninių santykių, reguliuotinių šiuo įstatymu, neapibrėžtumo ir mažo paplitimo, paties projekto teksto ir jame pateikiamų sąvokų „miglotumo“ šiam projektui taip ir nebuvo lemta tapti Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi.

Tačiau elektroninio dokumento sąvokos išaiškinimą galime rasti Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakyme „Dėl elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“. Jame pateikiama oficialaus elektroninio dokumento norminė sąvoka, kuri yra apibrėžiama taip: „oficialus elektroninis dokumentas – vykdant teisės norminių aktų nustatytus įgaliojimus informacinių technologijų priemonėmis įstaigos sudarytas ar gautas dokumentas, pasirašytas teisinę galią turinčiu elektroniniu parašu ir įtrauktas į elektroninių dokumentų valdymo sistemą³⁶“.

Tenka pastebėti, jog minėta formuluotė yra ribota, kadangi neapima fizinių asmenų ir juridinių asmenų kasdienėje ūkinėje veikloje naudojamų elektroninių dokumentų.

Išsamesnis apibrėžimas sutinkamas Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės generalinio direktoriaus įsakyme „Elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikacijos reikalavimų aprašas“³⁷. Elektroninis dokumentas apibrėžiamas kaip valstybės ir savivaldybių institucijos, įstaigos ar įmonės, kito subjekto, įgalioto atlikti viešojo administravimo funkcijas, valstybės įgalioto asmens, nevalstybinės organizacijos, privataus juridinio ar fizinio asmens vykdant teisės norminių aktų nustatytus įgaliojimus ar teisėtą veiklą informacinių technologijų priemonėmis sudaryti ar gauti duomenys, pasirašyti elektroniniu parašu (-ais). Ši formuluotė jau apima ir fizinius asmenis, kurie vykdo teisėtą veiklą informacinių technologijų priemonėmis. Pažymėtina, jog ši formuluotė elektroniniu dokumentu pripažįsta tik elektroniniu parašu pasirašytą dokumentą. Tokia

³⁵ Elektroninio dokumento įstatymas, pristatytas parodoje „Infobalt“ // <http://1997.infobalt.lt/teise/elecdoc.htm>

³⁶ Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakymas „Dėl elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“, 3 p. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269626&p_query=; prisijungimo laikas: 2008 10 17.

³⁷ Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2008 m. spalio 9d. įsakymu Nr. V – 119 patvirtintas „Elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento specifikacijos reikalavimų aprašas“ // <http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/eparasas200891595421.pdf>; prisijungimo laikas 2008 10 17.

formuluotė taipogi yra koreguotina, kadangi elektroniniu dokumentu gali būti ir elektroniniu parašu nepasirašyti elektroniniai duomenys.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog elektroniniu dokumentu reikėtų pripažinti tokius duomenis, kurie yra saugomi, gauti ar sukurti informacinių technologijų priemonėmis ir kurie gali būti tam tikrų žinių šaltinis. Svarstyta, ar Lietuvos įstatymų leidėjui nevertėtų priimti vieno konkretaus teisės akto, skirto elektroninio dokumento reglamentavimui, kadangi šiuo metu Lietuvos teisės aktuose elektroninis dokumentas jei ir apibrėžiamas, tai neišvengia tam tikrų ribotumų. Priėmus elektroninio dokumento įstatymą būtų išsklaidyti neaiškumai jo termino klausimu, teisinių santykių dalyviams būtų garantuojamas teisinis aiškumas, be to, tai leistų ir Lietuvos teismams palankiau žiūrėti į elektroninės informacijos naudojimą teismo procesuose.

Elektroninio dokumento sąvokos apibrėžimų galime rasti Europos šalių teisės aktuose. Pavyzdžiui, mūsų kaimynė Latvija yra priėmusi atskirą Elektroninių dokumentų įstatymą, kuriame elektroninis dokumentas apibrėžiamas kaip bet kokie elektroniniu būdu sukurti, išsaugoti, išsiųsti ar gauti duomenys, kurie užtikrina galimybę pasinaudoti jais teismo procese, įgyvendinti ir ginti teises³⁸. Panašiai el. dokumentas apibrėžiamas ir kitose Rytų Europos valstybėse, pavyzdžiui Bulgarijos elektroninio dokumento ir elektroninio parašo įstatyme (elektroninis dokumentas turi būti elektroninis pranešimas, įrašytas magnetiniame, optiniame ar kitokiame informacijos nešėjuje, kuris leidžia tą pranešimą atkurti) ar Uzbekistano elektroninio parašo įstatyme (elektroninis dokumentas – įtvirtinta elektroninėje formoje informacija apie materialų objektą, turinti savybes, leidžiančias pastarąjį identifikuoti)³⁹.

2. 3. Elektroninio dokumento santykis su tradiciniais dokumentais

Pagrindinė elektroninių dokumentų ypatybė yra ta, kad šie dokumentai turi būti sudaryti, naudojami ar saugomi naudojant informacinių technologijų priemones, dėl ko atsiranda tik elektroniniams dokumentams būdingų savybių, atskiriančių juos nuo įprastų (rašytinių) dokumentų. Išskirtini tokie elektroninių dokumentų ypatumai, sąlygoti skaitmeninės aplinkos savybių, kuriais jie skiriasi nuo tradicinių (rašytinių) dokumentų.⁴⁰

- laikmenos ir turinio santykis;
- informacijos fiksavimo laikmenoje būdas;
- dokumento forma;

³⁸ Kalinauskas R. Elektroninis parašas ir elektroninis dokumentas // <http://www.ivpk.lt/renginiai/pranesimai/r.kalinauskas.ppt#280,24>; prisijungimo laikas: 2008 09 20

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Inga Petravičiūtė. Elektroniniai dokumentai organizacijos veikloje // <http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/eldok200645103858.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 19.

- metaduomenų santykis su dokumentu;
- dokumentų saugojimas.

Laikmenos ir turinio santykis. Dokumento laikmena suprantama kaip materialinė medžiaga, kurioje fiksuojama informacija, sudaranti dokumento turinį. Tradicinėje aplinkoje informacija yra neatsiejama nuo laikmenos (pvz., popieriuje sudarytų dokumentų turinys niekaip negali būti atskirtas nuo popieriaus, nebent sunaikinant patį dokumentą). Elektroninėje aplinkoje sukurtų dokumentų turinys yra atskiriamas nuo laikmenos, kurioje dokumentas buvo sudarytas (ypač tą įgalina USB raktų atsiradimas, DVD, CD laikmenos ir pan.). Be to, dėl techninės ir programinės įrangos senėjimo ir trumpalaikiškumo, elektroninio dokumento laikmenos pakeitimas yra būtina ilgalaikio išsaugojimo sąlyga, nes elektroninio dokumento saugojimo terminas gali būti daug ilgesnis, nei priemonių, kuriomis dokumentas buvo sukurtas, galiojimo laikas.

Informacijos fiksavimo laikmenoje būdas. Tradicinių dokumentų turinys fiksuojamas laikmenoje (popieriuje, fotojuostoje ir pan.) naudojant simbolių (raidžių, skaičių ir pan.) reikšmes, kuriuos žmogus gali perskaityti ir suprasti iš karto, nenaudojant jokių papildomų priemonių. Tokiu būdu užtikrinama, kad dokumentą gali perskaityti visi, kurie atpažįsta simbolius. Elektroninių dokumentų turinys laikmenoje yra koduojamas (informacija įrašoma 0 ir 1 sekomis, t.y. skaitmeninama), todėl dokumentas negali būti perskaitomas ar atpažįstamas tiesiogiai, nenaudojant specialių priemonių. Kiekvieną kartą naudojant dokumentą, koduota informacija transformuojama iš savo pirminės – dvejetainės formos - į žmogui atpažįstamą ir suprantamą. Toks informacijos fiksavimo būdas sąlygoja dokumento priklausomumą nuo informacinių technologijų priemonių (techninės ir programinės įrangos), kuriomis jis yra sudaromas, naudojamas ir saugojamas visu dokumento gyvavimo metu. Tuo tarpu tradicinėje aplinkoje sukurtas dokumentas nuo jo sudarymo momento tampa visiškai nepriklausomas nuo priemonių, kuriomis jis buvo sudarytas⁴¹.

Dokumento forma. Tradicinių dokumentų forma (šriftas, spausdinimo būdas, kalba, spalvos, antspaudas, specialūs ženklai ir t.t.) yra tiesiogiai atpažįstama ir suprantama vartotojo. Tuo tarpu visa elektroninio dokumento forma paprastai vartotojui yra nežinoma. Elektroninio dokumento sudarytojo sukurtas žmogaus atpažįstamas ir suprantamas elektroninio dokumento vaizdas, matomas kompiuterio ekrane, yra tik dalis elektroninio dokumento struktūros, kurią žmogus gali suvokti. Didesnė dalis elektroninio dokumento formos elementų vartotojo nėra matomi, jie priklauso nuo techninės ir programinės įrangos, kurią naudojant dokumentas buvo

⁴¹ Inga Petravičiūtė. Elektroniniai dokumentai organizacijos veikloje // <http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/eldok200645103858.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 19.

sukurtas, savybių. Kiekvieną kartą transformuojant elektroninį dokumentą (pvz., į vartotojui atpažįstamą ir suprantamą vaizdą), elektroninio dokumento forma kinta, o elektroninių dokumentų perkėlimo iš vieno laikmenų į kitas (pvz., kopijuojant juos į naujesnes laikmenas ar keičiant programinę įrangą) metu pakeičiama dalis formos elementų, nors dokumento turinys ir jo loginė forma, kurią atpažįstama ir suprantama vartotojas, gali likti visiškai nepakitę.

Metaduomenys. Jų svarba elektroninių įrodymų prasme jau buvo minėta anksčiau. Elektroninio dokumento atveju metaduomenys gali padėti nustatyti jo autentiškumą ar originalumą. Iš esmės, metaduomenys yra tam tikra kontekstinė informacija, atspindinti aplinką, kurioje dokumentas buvo sudarytas, dokumento sudarymo metu atliktus veiksmus, procedūras, kurių privaloma laikytis sudarant dokumentą, ir asmenis, dalyvavusius dokumento sudarymo procese. Kontekstinės informacijos sudedamosios dalys yra dokumento sudarytojas, adresatas, dokumento antraštė (pavadinimas), dokumento sudarymo vieta, dokumento data, registracijos įrašai, įrašai apie dokumento autorių ar jį sudariusį asmenį, jų parašai, specialūs administracinės ir teisines procedūras fiksuojantys įrašai – dokumento tvirtinimo, derinimo, dokumento perdavimo, gavimo žymos ir t. t. Dokumente fiksuojamos kontekstinės informacijos kiekį, formą, išdėstymo struktūrą lemia dokumento administracinės ir teisinės aplinkos nustatyti reikalavimai ir taisyklės, kuriomis remiantis dokumente fiksuota kontekstinė informacija atpažįstama ir atskiriama nuo dokumento turinio. Tradiciniuose dokumentuose kontekstinė informacija paprastai yra pateikiama pačiame dokumente. Tai – dokumento sudarytojas, dokumento sudarymo data, vieta, dokumento pavadinimas, dokumento ryšiai konkrečios organizacijos dokumentų sistemoje ir pan. Elektroninių dokumentų atveju metaduomenys fiksuojami atskirai nuo dokumento turinio, dalis jų yra sukuriami automatiškai kompiuterio programinės įrangos ir su dokumentu susiejami loginiais ryšiais.

Dokumentų saugojimas. Tradicinių dokumentų saugojimas suprantamas kaip fizinių vienetų (popieriaus lapų, bylų, negatyvų, kino juostų ir kt.) saugojimas užtikrinant optimalias saugojimo sąlygas, kad dokumentai būtų išsaugoti reikiamą laiką ir išliktų prieinami ir galimi naudoti. Elektroninių dokumentų saugojimui taip pat keliama dideli reikalavimai, susiję su optimaliomis saugojimo sąlygomis. Tačiau vien optimalių saugojimo sąlygų, užtikrinančių tinkamą techninių priemonių saugomą, sudarymas negarantuoja elektroninių dokumentų išsaugojimo reikiamą laiką. Dėl greito techninės įrangos senėjimo, informacija gali tiesiog išnykti, dingti, t. y. pasibaigus techninių priemonių galiojimo laikui (o jis yra gana trumpas – nuo keleto iki keliasdešimt metų) jose fiksuota informacija gali būti nebeprieinama ir nebegalima naudoti. Taip pat ir programinės įrangos senėjimas turi įtakos elektroninių dokumentų ilgalaikiam išsaugojimui. Todėl elektroniniai dokumentai periodiškai turi būti „atnaujinami“–

perkeliami (kopijuojami) į naujas technines saugojimo priemones ir prireikus perkeliama (konvertuojami) į naujus formatus, atitinkančius naujausios programinės įrangos reikalavimus.

Taigi, elektroninis dokumentas yra sukuriama, perduodama, laikoma, naudojama ir saugojama elektroninėje (skaitmeninėje) aplinkoje visu jo gyvavimo metu. Elektroninis dokumentas susideda iš kompiuterio ekrane vartotojo matomo dokumento vaizdo, metaduomenų ir loginių ryšių, susiejančių visas elektroninio dokumento dalis į visumą⁴².

Apibendrinant galima pasakyti, jog elektroninis dokumentas, kad jis būtų ekvivalentiškas rašytiniam dokumentui, turi atitikti šiuos reikalavimus:

1. *Autentiškumo* reikalavimas – dokumente fiksuota informacija nebuvo pakeista visą dokumento gyvavimo ciklą.
2. *Patikimumas* – dokumente užfiksuota informacija turi būti teisinga ir tikra dokumento sudarymo momentu.
3. *Vientisumas* – dokumentas turi būti išbaigtas ir nekeičiamas.
4. *Prieinamumas* ir galimybė jį naudoti.
5. *Identifikavimas* parašo pagalba.
6. Dokumentas turi būti *apčiuopiamas įrodymas*, priverčiantis šalis laikytis įsipareigojimų, palengvinti suprasti sutartinių įsipareigojimų neįvykdymo pasekmes.
7. Galimybė dokumento *reprodukcijai*.
8. Dokumentas turi būti *priimtinos formos teismams*.

Elektroniniam dokumentui atitinkant šiuos reikalavimus būtų nelogiška nepriimti jo teisme vien tik dėl to, jog jis yra elektroninės formos. Vadinasi, prilyginus elektroninį dokumentą rašytiniam, jo įrodomoji galia taipogi turėtų būti prilyginama rašytinio dokumento įrodomajai galiai.

2. 4. Elektroninio dokumento autentiškumo nustatymo aspektai

Elektroninių dokumentų autentiškumo nustatymas yra itin svarbus vertinant elektroninių įrodymų vertę teisminiuose ginčiuose. C. Reed ir J. Angel⁴³ išskiria tokius pagrindinius autentifikavimo principus kaip įrašo pakeitimo nebuvimą, originalią kilmę. Praktiniu požiūriu teismas visada prašo pateikti informaciją tokia forma, kokia ji buvo sukurta. Pasak minėtų C. Reed ir J. Angel, teismai visuomet vertina elektroniniu būdu išsaugotos informacijos autentiškumą. Čia didelį vaidmenį atlieka metaduomenys, galintys suteikti svarių

⁴² Inga Petravičiūtė. Elektroniniai dokumentai organizacijos veikloje // <http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/eldok200645103858.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 19.

⁴³ *Computer Law: the Law and Regulation of Information Technology*, edited by C. Reed, J. Angel. – Oxford University Press, 2007. P. 216 – 217.

įrodymų apie atitinkamo dokumento gyvavimo ciklą nuo jo sukūrimo iki potencialaus sunaikinimo ir pakeitimų jo gyvavimo laikotarpiu.

Elektroniniu būdu pasirašyti dokumentai taip pat patvirtina dokumento autentiškumo statusą. Lietuvoje priimtas Elektroninio parašo įstatymas⁴⁴ reglamentuoja elektroninio parašo kūrimą, tikrinimą, galiojimą, parašo naudotojų teises ir atsakomybę, nustato sertifikavimo paslaugas ir reikalavimus jų teikėjams bei elektroninio parašo priežiūros institucijos teises ir funkcijas. Elektroninis parašas apibrėžiamas kaip duomenys, kurie įterpiami, prijungiami ar logiškai susiejami su kitais duomenimis pastarųjų autentiškumui patvirtinti ir (ar) pasirašančiam asmeniui identifikuoti⁴⁵. Taigi, iš esmės elektroninis parašas liudija apie elektroninio dokumento autentiškumą. Elektroninį parašą galima vadinti vienu iš garantu dokumento autentiškumui nustatyti. Tačiau be elektroninio parašo minėtos ir kitos priemonės, padedančios nustatyti dokumento autentiškumą. Elektroninį parašą plačiau aptarsime vėlesniuose skyriuose.

Be elektroninių parašų elektroninio dokumento autentiškumą galima užtikrinti ir kitokiomis priemonėmis. Paminėtini tokie standartai kaip PDF arba TIFF, kurie gali sumažinti dokumento suklastojimo galimybę. Tačiau tai gali tik dalinai išspręsti autentiškumo problemą. Originalus dokumentas gali teikti informaciją, tokią kaip dokumento sudarymas, kodų ir formulių ženklavimas, kas yra randama dialoginėje duomenų apdorojimo sistemoje, bet nematoma pateikiant dokumentą.⁴⁶ Todėl siekiant įrodyti dokumento autentiškumą, gali reikėti teismui pateikti originalų dokumentą su jo konvertavimo versija. Galimybė susieti šiuos du informacijos formatus tampa tokiu pat svarbiu dalyku, kaip ir pats dokumentas.

Autentiškumui įrodyti pasaulyje yra sukurtos programinės duomenų apdorojimo įrangos. Paminėtina yra The Australian Victorian Electronics Record Strategy, sutrumpintai VERS – tai standartas, apibrėžiantis ilgalaikį elektroninių įrodymų saugojimo procesą. Šis procesas naudoja kai kuriuos technologiškai pažangiausius standartus⁴⁷.

Taip pat paminėtina HP TRIM programinė įranga, kuri buvo sukurta remiantis pirmuoju įrašų valdymo standartu AS 4390. Remiantis šiuo standartu vėliau buvo sukurtas tarptautinis standartas ISO 15489. HP TRIM įgyvendino naujausius standartus, skirtus sustiprinti įrodinėjimo reikalavimus elektroniniu būdu išsaugotai informacijai, įskaitant galimybę greitai surasti reikiamą informaciją didelėje informacijos apimtyje, įrašų valdymo standartų atitikimą

⁴⁴ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas: 2008 10 25.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Elektroninio parašo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas: 2008 10 25.

⁴⁶ *Computer Law: the Law and Regulation of Information Technology*, edited by C. Reed, J. Angel. – Oxford University Press, 2007. P. 217.

⁴⁷ Electronic records as Evidence // <http://www.prov.vic.gov.au/publications/publins/PROVRMadvice8.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 20.

autentiškumui nustatyti, plačias auditavimo galimybes autentiškumui paremti, galimybę visoms elektroninėms informacijos formoms taikyti juridines priemones, sertifikavimą pagal tarptautinio saugumo ir atitikimo standartus. HP TRIM įrašų tvarkymo sistema leidžia valdyti, fiksuoti, apdoroti informaciją nuo jo sukūrimo iki galutinio pašalinimo momento. Pavyzdžiui, elektroniniu būdu saugotą informaciją galima pervesti į saugesnį, ilgalaikį formatą, kuris užtikrina autentiškumą ir skaitymo galimybę ilgą laiką⁴⁸.

Dar paminėtini tokie standartai kaip ISO 15489 (informacijos ir dokumentacijos įrašų valdymo standartas), BSI DISC PD00088 (elektroniniu būdu saugotos informacijos juridinio prieinamumo ir įrodomojo svorio Britanijos standartas), XENA.

3. ĮRODYMAI CIVILIAME IR BAUDŽIAMAJAME PROCESU

Įrodymai teisminiuose procesuose yra bet kokios teisinės atsakomybės pagrindas, lemiantis teisinių santykių turinį, priimamų sprendimų teisėtumą, pagrįstumą ir teisingumą apskritai. Štai todėl būtina įvertinti elektroninių įrodymų svarbą ir vietą teisminiuose ginčuose.

Teisė į teisminę gynybą – vieną iš Lietuvos Respublikos konstitucinių teisių, taip pat įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekse. Teisinė gynyba civiliniame procese paremta rungimosi principu, todėl kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimą ir bando apginti pažeistą teisę. Esminis įrodinėjimo tikslas yra ginti asmenų, kurių materialiosios subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus⁴⁹. Siekiant šio tikslo teismas turi išsiaiškinti teisiškai reikšmingus faktus, pagrindžiančius tokių teisių ar įstatymo saugomų interesų egzistavimą. Taigi, įrodymas – tai tam tikra informacija, patvirtinanti kad tam tikri faktai ar aplinkybės egzistuoja arba neegzistuoja.

Civilinėje byloje įrodinėjimas vyksta etapais: įrodymų nurodymas, rinkimas, pateikimas, tyrimas ir vertinimas. Civilinės bylos Lietuvoje nagrinėjamas laikantis rungimosi principo. Šis principas reiškia tai, jog kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti⁵⁰. Taigi, įrodinėjimo dalyką byloje nustato ginčo šalys, teismas yra pasyvus – jis turi spręsti bylą tik vertindamas šalių nurodytus faktus ir jų pateiktus įrodymus. Teismo pareiga civiliniame procese – kontroliuoti įrodymų pateikimą teismui leistinumo ir sąsajumo prasme bei priimtus įrodymus teisingai vertinti⁵¹.

⁴⁸ Electronic records as Evidence // <http://www.prov.vic.gov.au/publications/publins/PROVRMadvice8.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 20.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-06, Nr. 36-1340; 2 str.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; 12 str.

⁵¹ (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. – Vilnius: Justitia, 2004. P. 80.

Lietuvos Respublikos CPK yra pateiktas „įrodymo“ apibrėžimas - tai yra „bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra“⁵². Iš esmės, įrodymų požymius apibūdina du kriterijai – sąsajumas ir leistinumas. Sąsajumo kriterijus apibūdina faktus, kurie yra susiję su byla. Nesusiję su byla faktai negali būti laikomi įrodymais. Kalbant apie elektroninę informaciją svarbiausias yra leistinumo kriterijus. Įrodymų leistinumas apima tokias dalis: 1) tai tik tokie faktiniai duomenys, kurie gauti įstatyme išvardintomis įrodinėjimo priemonėmis; 2) tam tikros bylos aplinkybės turi būti patvirtintos tik tam tikra įrodymų rūšimi; 3) atskirais atvejais įrodinėjimo priemonių naudojimas įstatymų yra ribojamas, uždraudžiant naudoti įstatymo konkrečiai įvardytą įrodinėjimo priemonę tam tikroms bylos aplinkybėms nustatyti. Apibendrinant galima teigti, jog įrodymais pripažįstami tik įstatymo nustatyta procesine tvarka gauti, pateikti, surinkti, ištirti ir įvertinti įrodymai.

Kokios yra numatomos įrodymų rūšys? Prieš atsakant į šį klausimą reikėtų trumpai aptarti sąvokų „įrodymas“ ir „įrodinėjimo priemonės“ turinį. Reikia pasakyti, jog pasak A. Driuko ir V. Valančiaus, įrodinėjimo priemonės ir įrodymai nėra tapačios sąvokos⁵³. Sąvoka „įrodymas“ apima bet kokius faktinius duomenis, kuriais remdamasis teismas gali konstatuoti, jog tai gali būti turintis reikšmės bylai spręsti duomenys, tuo tarpu kai „įrodinėjimo priemonės“ akcentuoja formos momentą. Lietuvos įstatymų leidėjas sąvoka „įrodymai“ pabrėžia neatsiejamas turinio ir formos dalis. Teismų praktikoje vartojama „įrodymo“ sąvoka būtent ir apibrėžia abi šias įrodymų prasmes⁵⁴.

Lietuvos Respublikos CPK yra įtvirtintas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas. Civilinio proceso kodekso 177 str. 2 dalyje nustatytos šios įrodinėjimo priemonės: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimai, liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai, daiktiniai įrodymai, apžiūrų protokolai ir ekspertų išvados. Atskirai, 3 dalyje pažymima, jog įrodinėjimo priemonėmis taip pat galima laikyti ir nuotraukas, vaizdo bei garso įrašus, padarytus nepažeidžiant įstatymų. Čia kyla klausimas: prie kurių iš išvardintų priemonių būtų galima priskirti elektroninę informaciją? Akivaizdu, jog toks baigtinių priemonių sąrašas gali apsunkinti šalių galimybes ginant pažeistas savo teises teisminiuose ginčiuose.

Kokiems įrodymams priskiriama elektroninė informacija užsienio šalyse? Pavyzdžiui,

⁵² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; 177 str. 1 d.

⁵³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006. P. 619.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga // Teismų praktika. Nr. 22, p. 190

Vokietijos, kaip ir Lietuvos, civilinio proceso kodekse įtvirtintas įvirtintas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas – tai liudytojų parodymai (faktinių aplinkybių apibūdinimas) (vok. – *Zeugenbeweis*), ekspertų išvados (vok. – *Beweis durch Sachverständige*), rašytiniai dokumentai (vok. – *Urkundenbeweis*), besibylinėjančių šalių apklausa (vok. – *Beweis durch Parteivernehmung*) ir apžiūra (vok. – *Beweis durch Augenschein*)⁵⁵. Elektroninė informacija gali būti prilyginama tiek dokumento įrodomajai galiai, tiek būti apžiūros objektu. Tai priklauso nuo elektroninės informacijos patikimumo, elektroninio parašo naudojimo ir pan. Vokietijos civilinio proceso kodekse yra įtvirtinta ir labai naudinga bylos dalyviams nuostata dėl laisvo įrodymų pripažinimo (vok. – *Freie Beweiswürdigung*), leidžianti teismui priimti bet kokius, teismo nuomone reikalingus teisingam bylos sprendimui, įrodymus, išskyrus tuos, kuriuos draudžia priimti civilinio proceso kodeksas.

Kalbant apie įrodymus baudžiamajame procese, reikia pažymėti, kad naujasis Lietuvos Baudžiamojo proceso kodeksas palyginti su Civilinio proceso kodeksu yra gerokai lankstesnis elektroninės informacijos panaudojimo teismo procese aspektu. Tai turbūt reikėtų sieti su tuo, jog kompiuterinės technikos naudojimas įgalina nesunkiai pažeisti baudžiamosios teisės saugomas vertybes, o dažnai pripažinti tam tikro subjekto kaltę ir įrodyti padarytą žalą galima tik elektroniniais duomenimis. Todėl būtina tokios informacijos rinkimą, panaudojimą tinkamai reglamentuoti.

Pagal LR Baudžiamojo proceso kodeksą įrodymais vadinami įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Iš esmės, apie įrodymus pagal LR BPK pradedama kalbėti tada, kai procesas vyksta teisme. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras disponuoja tik tam tikrais duomenimis, ikiteisminio tyrimo medžiaga, kuri įrodymais tampa tik tada, kai įrodymais tokią medžiagą pripažįsta teismas. Iki teismo nagrinėjimo, t.y. ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro surinkta ar proceso dalyvių pateikta informacija gali būti laikoma tik duomenimis, turinčiais nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Teisinėje literatūroje⁵⁶ galima aptikti minčių, kritikuojančių tokią įrodymo sąvoką, tačiau mes laikysimės tradicinio požiūrio, kadangi šio klausimo aptarimas vertas atskiros diskusijos.

Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną

⁵⁵ Hoffmann M. *Der Beweiskraft elektronischer Dokumente* //

http://jenanwalt.de/cms/files/der_beweiswert_elektronischer_dokumente.pdf, prisijungimo laikas: 2008 11 02.

⁵⁶ Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // *Jurisprudencija*, 2006. Nr. 11 (89). P. 9 – 10.

Autorius čia kritikuoja požiūrį, esą baudžiamajame procese duomenys įrodymais tampa tik tada, kai tokiais juos pripažįsta teismas. Jis argumentuoja, jog net pats bylai reikšmingų duomenų rinkimas yra ne kas kita kaip įrodinėjimas, kadangi priešingu atveju duomenų rinkimas būtų stichiškas, nelogiškas, ne vertinamasis. Panašių samprotavimų galime rasti ir U. Arlauskaitės – Rinkevičienės straipsnyje *Įrodymų sampratos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse trūkumai*, paskelbtą 2007 m. 4 (94) numeryje.

aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai. Baudžiamajame procese, kaip ir civiliniame, įrodymams galioja leistinumą (tik teisėtais būdais gauti duomenys ir kurių patikimumas gali būti patikrintas BPK numatytais priemonėmis) ir sąsajumo (įrodymais gali būti laikomi tik tokie duomenys, kuriais įrodinėjama bent viena bylai reikšminga aplinkybė, t.y. veikos padarymo aplinkybės, kaltę įrodančios ar paneigiančios aplinkybės, aplinkybės, į kurias turi būti atsižvelgiama skiriant bausmę ir pan.) taisyklės. Taip pat BPK, kaip ir civiliniame procese, nustato laisvą įrodymų vertinimo taisyklę, kuri yra įtvirtinta BPK 20 str. 5 dalyje.

Pagal BPK yra išskiriamos tokios įrodymų rūšys: kaltinamojo (įtariamojo) parodymai, liudytojo parodymai, nukentėjusiojo parodymai, ekspertizės aktas, specialisto išvada, daiktai kaip įrodymai, dokumentai kaip įrodymai. Kalbant apie elektroninės informacijos naudojimą teismo procese akivaizdu, kad reikalą turėsime su paskutinėmis keturiomis įrodymų rūšimis. Kadangi Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas tarsi atskiria „įrodymus“ ir „duomenis, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti“, reikia aptarti elektroninės informacijos ir elektroninio dokumento kaip duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti statusą, kadangi pripažinus jį esant tokiu, nebūtų kliučių jo, kaip įrodymo, naudojimui.

Pagal BPK 95 str. dokumentais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra materialūs objektai, kuriuose įmonė, įstaiga, organizacija, pareigūnas ar fizinis asmuo tam tikrais ženklais užfiksuoja informaciją, galinčią padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes⁵⁷. LR Baudžiamojo proceso kodekse taip pat pateikiamos dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, rūšys⁵⁸:

- 1) apžiūros, kratos, poėmio, parodymo atpažinti, parodymų patikrinimo vietoje, eksperimento ir kitų proceso veiksmų protokolai, taip pat teismo teisiamojo posėdžio protokolai;
- 2) įstaigų, įmonių, organizacijų dokumentai: raštai, pažymos, apskaitos dokumentai, posėdžių protokolai ir kiti oficialūs dokumentai;
- 3) privatūs fizinių asmenų raštai, pareiškimai, prašymai, skundai, laiškai, dienoraščiai ir kiti asmeninio pobūdžio rašiniai;
- 4) magnetiniai, lazeriniai ir elektroniniai įrašai: garso ir vaizdo juostos, kompaktinės plokštelės ir kitos elektroninės informacijos laikmenos;
- 5) kiti materialūs objektai, kuriuose grafiniais arba kitokiais ženklais užfiksuota informacija, turinti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti.

Sveikintina yra minėto straipsnio penktos dalies formuluotė, kuri aiškinama labai plačiai ir yra orientuota į ateitį. Tokia formuluotė įgalina net ateityje atsirasiančius ir mums kol

⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341; 95 str.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341; 96 str.

kas nežinomus informacijos fiksavimo būdus pripažinti kaip turinčius reikšmės bylai, o teismą įgalina plačiau vadovautis laisvo įrodymų vertinimo kriterijumi.

Sėkmingą elektroninės informacijos panaudojimą baudžiamajame procese liudija ir nesena praktika. Spauldoje ir viešajame diskurse ypač plačiai aptartos komentarų internete bylos, taip pat plačiai nuskambėjęs „kaimo erelio“ atvejis tinklapyje *youtube* rodo, kaip svarbu yra tinkamai reglamentuoti su elektroniniais įrodymais susijusius klausimus.

Iš esmės Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nesudaro jokių kliūčių elektroninio dokumento naudojimui teismo procese. Vien 95 straipsnyje išskirtas terminas „...tam tikrais ženklais“ reiškia, jog įstatymo leidėjas laiko, jog dokumento parengimui nebūtinai gali būti panaudotas tik popierius, tačiau gali būti ir kitokia medžiaga. Vadinasi, bet kokie elektroniniai įrašai ir elektroninė informacija gali būti reikšminga. Jų įrodomoji galia priklauso jau nuo vertinimo. Dokumentų vertinime reikia vadovautis ne tik bendraisiais įrodymų vertinimo kriterijais, tačiau atsižvelgti ir į tam tikras specifines savybes. Čia svarbu įvertinti dokumento autentiškumą, duomenų tikrumą, išsamumą ir kitus aspektus, todėl šiuo požiūriu baudžiamajame procese įrodymai turėtų būti vertinami iš esmės taip pat kaip ir civiliname. Atliekant vertinimą svarbu atsižvelgti į daugelį dalykų. Pavyzdžiui, vertinant įrodymų tikrumą reikia atkreipti dėmesį į elektroninės informacijos radimo sąlygas (kas, kur, kada ir kaip rado, kiek laiko ir kokios būklės šis objektas ten išbuvo), reikia analizuoti atitinkamo įrodymo faktinių žinių turinį (parodymų nuoseklumas ir išsamumas, prieštaravimų juose buvimas, eksperto išvados pagrįstumas ir pan.), taip pat tokią informaciją reikia palyginti su informacija, gauta iš kitų procesinių šaltinių. Kalbant apie elektroninės informacijos, o konkrečiau, elektroninio dokumento autentiškumo nustatymą svarbus yra originalo ir kopijos santykis. Čia taipogi susiduriama su panašiomis problemomis, kaip ir civiliniame procese. Pagal BPK 98 str. dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veiki tirti ir nagrinėti, galima pateikti savo iniciatyva. Deja, nieko nepasakyti apie įteikimo formą. Pasak J. Rinkevičiaus⁵⁹ svarbiausia sąlyga užtikrinti dokumento kopijos leistinumą yra ta, kad ji turi būti patvirtinta, t. y. nustatyta tvarka paliudyta dokumento kopijos atitiktis originalui. Iš to seka, kad nepatvirtintos dokumentų kopijos neturėtų būti pripažįstamos leistinomis naudoti įrodinėjimo procese. Baudžiamosiose bylose dokumentų kopijos turėtų būti tvirtinamos ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar teismui (teisėjui), turinčiam savo akivaizdoje dokumento originalą, jo kopijoje darant atitinkamas žymas apie tos kopijos tikrumą, tai patvirtinant parašu ir atitinkamos institucijos antspaudu atspaudu. Atskirų asmenų pateiktų dokumentų kopijų tikrumas gali būti patvirtintas notaro, taip pat dokumentą išdavusio ar sukūrusio subjekto parašu ar antspaudu. Lieka tik atviras klausimas, ar

⁵⁹ Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė. 2004, Nr. 52. P. 88 – 89.

ikiteisminio tyrimo pareigūnas, jau nekalbant apie notarą, turės pakankamai žinių atskirdamas kopiją nuo originalo (ir ar apskritai toks atskyrimas įmanomas? žr. 3. 1. skyrių). Reikalavimas, jog dokumento kopijas tvirtintų notaras taip pat vertintinas kaip nepraktiškas. Manytina, jog nepatvirtinta kopija neturėtų būti kliūtis naudoti informaciją teisme. Čia galima pasitelkti specialistus, atskirai įvertinti tokios kopijos patikimumą. Originalo ir kopijos tema bus plačiau aptarta civilinio proceso kontekste.

Atskirai aptarti reikėtų baudžiamajame procese naudojamus duomenų fiksavimo būdus. Baudžiamajame procese ypatingą svarbą turi protokolas – bet kurio proceso veiksmo atlikimą liudijantis dokumentas⁶⁰. Pagal BPK 36 str. protokolas be visa ko yra ir dokumentas, kurį teismas gali pripažinti įrodymu. Paprastai tik remiantis protokolu gali būti įrodinėjama veiksmo atlikimo tvarka ir to veiksmo atlikimo metu gauti rezultatai. Kaip pastebi L. Belevičius, šiuo metu galiojantis baudžiamojo proceso kodeksas kaip pagrindinę pripažįsta tik vieną – žodinę – proceso veiksmų fiksavimo formą⁶¹. Toks fiksavimo būdas dažnai yra labai ribotas ir subjektyvus, kadangi vien tik fiksuojant duomenis rašytine forma ne visada galima išsamiai bei adekvačiai užfiksuoti ir įvertinti visą reikšmingą proceso veiksmų metu nustatytą informaciją. Čia verta iškelti klausimą dėl techninių priemonių naudojimo, nors, tenka pripažinti, tokių priemonių naudojimas leistų išsamiau fiksuoti informaciją, tačiau pasikliauti vien tik techninėmis priemonėmis gali būti taip pat rizikinga, kadangi tam tikrais atvejais tokių priemonių pagalba suteikiama informacija taip pat gali būti ribota (pavyzdžiui, filmuota medžiaga, kuri yra „išimta“ iš konteksto, be papildomų paaiškinimų gali veikti klaidinamai; kartais tam tikri faktai geriau suprantami žinant jų ryšį, o jų fiksavimas vien tik techninėmis priemonėmis tokią galimybę atimtu). Kitaip tariant, duomenų fiksavimas turėtų būti kombinuotas – t.y. naudojant tiek rašytinę formą, tiek ir įvairias technines priemones. Nesileidžiant į atskirą diskusiją dėl techninių priemonių naudojimo duomenims fiksuoti ir jų įrodomosios galios reikia pažymėti, jog Lietuvos BPK numato, jog protokolai yra rašomi, o „nuotraukos, negatyvai, skaitmeninės informacijos laikmenos, garso, vaizdo įrašai ir kiti techninių priemonių panaudojimo atliekant tyrimo veiksmus rezultatai yra tyrimo veiksmo protokolo priedai“⁶². Vadinasi, techninėmis priemonėmis, tuo pačiu ir elektroninėmis, gauti rezultatai be protokolo negali būti laikomi atskirai kaip įrodymai, todėl ir neturi jokios įrodomosios reikšmės - tokiu atveju būtų pažeistas įrodymo leistinumo reikalavimas, kadangi būtų pažeista įstatymu įtvirtinta procesinių veiksmų atlikimo forma.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 74 – 75.

⁶¹ Belevičius L. Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas: daktaro disertacija: soc mokslai: teisė (01 S). – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005. P. 74.

⁶² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341; 179 str. 5 d.

Apžvelgiant teisminę praktiką matyti, jog teismai baudžiamajame procese priima elektroninę informaciją ir pripažįsta ją leistiniais įrodymais. Paminėtina LAT 2007 m. balandžio 6 d. nutartis, kurioje E. M. nuteisiamas už pornografinio turinio su mažamečiais vaikais platinimą, ir kuriame pagrindiniais įrodymais laikytinos kompiuterinės bylos (fotonuotraukos) bei elektroninio pašto laiškai⁶³. Vertinant pastarųjų dienų teisminę praktiką dėl komentarų internete reikėtų pasakyti, jog elektroninė informacija (t.y. komentarai svečių knyguose su diskriminacinio turinio žinutėmis) šiais atvejais buvo esminė pripažįstant asmenis kaltais dėl jiems inkriminuojamų nusikalstamų veikų⁶⁴.

3.1. Elektroninis dokumentas kaip rašytinis įrodymas civiliname procese

Pagal LR CPK 197 str. rašytiniai įrodymai yra dokumentai, dalykinio ir asmeninio susirašinėjimo medžiaga, kitokie raštai, kuriuose yra duomenų apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai⁶⁵. Vadinasi, tokia rašytinių įrodymų sąvoka apima ne tik įvairius dokumentus, bet ir materialius objektus, kuriuose raštu (raidėmis ar simboliais) yra užfiksuota bylai reikšminga informacija, todėl rašytinių įrodymų nereikėtų sieti išimtinai tik su popierine forma kaip vienintele aplinka rašytinei informacijai.

CPK 198 str. 2 dalyje pažymima, jog dokumento rašytinei formai prilyginami dalyvaujančiųjų byloje asmenų pasirašyti dokumentai, įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais. Telekomunikacijų galinio įrenginio sąvoka pateikiama Elektroninių ryšių įstatyme⁶⁶ – tai „leidžiantis palaikyti ryšį įrenginys ar jo atitinkama dalis, skirti tiesiogiai ar netiesiogiai bet kokiomis priemonėmis būti prijungti prie viešųjų telekomunikacijų tinklų (t. y. tinklų, visiškai ar iš dalies skirtų viešosioms telekomunikacijų paslaugoms teikti)“. Taigi, Civilinio proceso kodeksas nepagrįstai siaurai reglamentuoja elektroninių duomenų naudojimą ir akcentuoja tik *perdavimo* funkciją bei *pasirašymo* momentą. Kaip tuomet vertinti elektroninius duomenis, kurie nėra *perduodami*, o yra tiesiog sukurti kompiuterio ir laikomi jo kietajame diske? Manytina, jog vien tik perdavimo funkcijos akcentavimas yra nepakankamas. Šioje vietoje Lietuvos įstatymų leidėjas nepagrįstai susiaurina elektroninės informacijos panaudojimo įrodinėjimo procese galimybes. Elektroniniai

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis Nr. 2K-306/2007 // Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 10 10.

⁶⁴ Sinkevičius D. Užgaulius komentarus internete rašo ne tik nuobodžiaujantys paaugliai // <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=17937818>; prisijungimo laikas: 2008 09 09.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; 197 str. 1d.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232036; prisijungimo laikas: 2008 10 02.

duomenys, kurie nėra perduodami, o tik laikomi kompiuterio kietajame diske dažnai taip pat gali suteikti reikšmingos informacijos bylai, todėl būtų visiškai nelogiška nepripažinti tokios informacijos įrodinėjimo priemone, be to, tai pažeistų ir jau minėtą technologinio neutralumo principą. Čia reikėtų vadovautis protingumo ir teisingumo principu. Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas turėtų padaryti atitinkamus pakeitimus kodekse, kadangi minėta formuluotė smarkiai riboja galimybes remtis elektronine informacija teismo procese, ir taip sukelia teisinių neaiškumų.

Lyginant su užsieniu, tokia mūsų įstatymo leidėjo laikysena elektroninės informacijos atžvilgiu vertintina kaip konservatyvi. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės jau 1995 m. Civilinių įrodymų aktas nustato, jog visi dokumentai ir jų kopijos, įskaitant kompiuterinius įrašus, gali būti priimti kaip įrodymai civiliniame procese⁶⁷. Tarptautiniu lygiu dar 1985 m. paskelbtoje UNCITRAL Generalinio sekretoriaus ataskaitoje⁶⁸ pažymima, jog jau tuo metu daugelyje Europos valstybių elektroniniai duomenys buvo leistina įrodinėjimo priemone. Tos pačios ataskaitos 59 paragrafe teigiama, jog tikslas, dėl kurio nustatomas reikalavimas, kad informacija būtų dokumente ar kitokia rašte, turėtų būti patenkinamas ne tik įprasta forma, bet ir kompiuteriniu įrašu.

Vokietijoje, elektroniniai dokumentai taip pat laikomi leistina įrodinėjimo priemone, čia jie yra vertinami kaip apžiūros objektas arba dokumentas. Atliekant apžiūrą, teismas gali geriau suprasti elektroninių duomenų įrodomąją vertę, be to, galima pasitelkti ekspertus: pavyzdžiui, tada, kuomet kyla abejonių dėl dokumento autentiškumo ar vientisumo⁶⁹. Dažnai teismas juos vertina pagal savo įsitikinimą (vok. – *freie Beweiswürdigung*). Pagal Vokietijos civilinio proceso kodekso 371 a taisyklę, privatus elektroninis dokumentas, pasirašytas kvalifikuotu elektroniniu parašu pagal įrodomąją galią prilygintinas privačių dokumentų (vok. – *private Urkunde*) įrodomajai galiai. Oficialių institucijų elektroniniai dokumentai atitinkamai prilyginami viešųjų dokumentų (vok. – *öffentliche Urkunde*) įrodomajai galiai. Elektroniniu dokumentų nepatvirtintoms kopijoms, pavyzdžiui pdf formatams, atskanuotoms nepatvirtintoms sutartims taikoma jų apžiūra– jų autentiškumą ir patikimumą nustato teismas besiremdamas laisvu įrodymų vertinimu teismo metu. Taigi, elektroniniu parašu patvirtinti elektroniniai dokumentai bet kuriuo atveju turės didesnę įrodomąją vertę.

Šveicarijoje, panašiai kaip ir Vokietijoje, taip pat yra įtvirtintas baigtinis įrodinėjimo

⁶⁷ Civil Evidence Act, 1995 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/Ukpga_19950038_en_1; prisijungimo laikas: 2008 11 17.

⁶⁸ UNCITRAL Recommendation on the Legal Value of Computer Records (1985) // <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/computerrecords-e.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 17.

⁶⁹ Helmut Russman. Das Beweisrecht elektronischer Dokumente // <http://ruessmann.jura.uni-sb.de/rw20/people/ruessmann/Elbeweis/ELBEWEIS.HTM>; prisijungimo laikas: 2008 11 11.

priemonių sąrašas: liudytojų apklausa, procese nedalyvaujančiųjų trečiųjų asmenų apklausa (vok. *Zeugnis*), ekspertizė, apžiūros protokolai ir dokumentas (vok. *Urkunde*). Priklausomai nuo kantoninės Šveicarijos teisės, elektroninis dokumentas gali būti laikomas apžiūros objektu arba prilyginamas dokumento įrodomajai galiai⁷⁰.

Lietuvos Respublikos įstatymo leidėjo minėtas perdavimo funkcijos akcentavimas, taip pat reikalavimas, jog rašytiniai įrodymai turi būti pateikiami tik byloje dalyvaujančių asmenų, kad rašytiniai įrodymai turi būti pasirašyti (patenkinti CPK 114 str. reikalavimus) byloje apie tai, jog Lietuvoje elektroninės informacijos naudojimas įrodinėjimo procese gali būti komplikuoamas.

Pagal CPK 198 str. reikalavimą, rašytiniai įrodymai gali būti pateikiami tik byloje dalyvaujančių asmenų arba išreikalaujami teismo. Šioje vietoje, nekalbama apie byloje nedalyvaujančių asmenų arba, pavyzdžiui, valstybės institucijų, galimybes pateikti rašytinius įrodymus. Reikia pastebėti, jog ši formuluotė beveik pažodžiui paimta iš Lietuvos Respublikos Civilinio Kodekso 1.73 straipsnio 2 dalies, reglamentuojančios rašytinę sandorių formą bei požymius. Akivaizdu, jog toks formos reglamentavimas gali būti visiškai nesuderinamas su elektroninių duomenų cirkuliavimo visuomeniniuose santykiuose specifika. Be to, kritikuotina ir tai, jog tame pačiame CPK 198 str. kalbama tik apie byloje dalyvaujančiųjų asmenų pasirašytus ir telekomunikacijų galiniais įrenginiais perduotus dokumentus. Tokia formuluotė eliminuoja, pavyzdžiui, valstybės institucijų, kitų, byloje nedalyvaujančiųjų, asmenų pasirašytus dokumentus, kurie, be abejo, žinant elektroninės informacijos specifiką, gali būti ne mažiau reikšmingi bylai nei tradiciniai dokumentai. Tai patvirtina ir UNCITRAL Elektroninės komercijos pavyzdinio įstatymo 6 straipsnis, įtvirtinantis taisyklę, jog rašytiniu pripažįstamas toks duomenų pranešimas, kuriame esanti informacija yra prieinama taip, kad ją vėliau būtų galima pasiremti⁷¹. Akivaizdu, jog toks Civilio proceso kodekso reglamentavimas yra pernelyg siauras ir nepritaikytas prie šiuolaikinių socialinių santykių, kuriuose vis dažniau naudojamosi informacinėmis technologijomis.

Verta plačiau panagrinėti pasirašymo aspektą. Kalbant apie rašytinių įrodymų pateikimą teismui labai svarbus yra jų skirstymas į pirminius (originalus) ir antrinius (nuorašus), kuriuos dar papildomai galima skirstyti į nuorašus, patvirtintus įstatymo nustatyta tvarka ir nepatvirtintus nuorašus. Tokio rašytinių įrodymų skirstymo svarbą patvirtina LR CPK 198

⁷⁰ Reto Fanger. Digitale Dokumente als Beweismittel //

<http://www.dieadvokatur.ch/html/publikationen/pfd/DigitaleDokumenteBeweismittel.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 11.

⁷¹ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998 // http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 22.

straipsnyje nustatyta taisyklė, jog rašytiniai įrodymai pateikiami 114 str. nustatyta forma – tai turi būti originalai arba nuorašai, patvirtinti konkrečių asmenų: teismo, notaro, byloje dalyvaujančio advokato ar dokumentą išdavusio asmens. Vadinasi, tinkama įrodinėjimo priemonė tampa tik rašytinių įrodymų originalai arba nustatyta tvarka patvirtinti nuorašai.

Elektroninių duomenų originalumo ir kopijos problematika tampriai susijusį dėl pačios elektroninių duomenų specifikos. Originalus dokumentas ar informacija visada bus labiau patikimi nei atitinkamos kopijos. Elektroninė informacija pasižymi labai lengvomis kopijavimo savybėmis – ją galima be didelio vardo dauginti, platinti, taip pat ir keisti. Todėl teismas turi tinkamai įvertinti šiuos aspektus, kurie turi lemiamos reikšmės elektroninės informacijos patikimumui nustatyti.

Kalbant apie originalo ir kopijos santykį, reikėtų aptarti terminą „originalus“. Tarptautinių žodžių žodynas pateikia du žodžio originalas aiškinimus:

1. tikras autentiškas dokumentas, meno kūrinys, ne kopija, ne padirbinys;
2. rankraštis arba grafinė medžiaga, parengta tipografiniu būdu ar kitaip dauginta.⁷²

Matyti, jog abiejuose paaiškinimuose nėra įtvirtinta materialaus dokumento samprata, o pagrindinis požymis yra autentiškumas. UNCITRAL pavyzdinis elektroninės komercijos įstatymas aptarė rašytinio dokumento požymį „originalus“: kuomet reikalaujama informacijos originalumo, duomenų pranešimas pripažįstamas originaliu, jeigu garantuojamas informacijos vientisumas nuo to momento, kai jis pirmą kartą sukurtas galutine forma kaip duomenų pranešimas arba kitkas, ir kad jame esančią informaciją būtų imanoma pademonstruoti⁷³. Tokia formuluotė turėtų apimti ir atvejus, kuomet dokumentas buvo sukurtas popierine forma ir tik vėliau buvo perkeltas į elektroninį formatą, o nepakeitimo momentą reikėtų sieti su popierinio varianto, o ne elektroninio, nepakeitimu.

Garantavus elektroninio dokumento vientisumą jo kopija niekuo nesiskirtų nuo originalo, vadinasi elektroninių duomenų skirstymas į originalius ir kopijas darosi nelogiškas. Kaip jau minėjome, LR CPK 114 str. nustato reikalavimą, jog rašytiniai įrodymai turi būti originalūs, o kopijos atveju turi būti teismo, notaro, byloje dalyvaujančio advokato ar dokumentą išdavusio (gavusio) asmens patvirtinimas. Kas yra originalas, pavyzdžiui, elektroninio laiško atveju: ar išspausdintas toks laiškas, ar visa tai, ką mes matome kompiuterio ekrane? Tradicinių dokumentų atžvilgiu šiuo požiūriu originalumą galima patvirtinti tam tikrai antspaudais, parašais, apie originalumą gali byloti rašysenos stilius, netgi atliekant ekspertizę gali būti rasti

⁷² Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: 2001. P. 706.

⁷³ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998// http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 30.

neiginčijamų su konkrečiu asmeniu susijusių įrodymų (pvz. plaukų likučių, kurie nukrito ant popierinio dokumento jam jį bepasirašinėjant).

Jau minėtas M. Civilka teigia, jog originalumo reikalavimas neturėtų būti kliūtis pateikiant elektroninius duomenis teismui apskritai⁷⁴, kadangi reikia remtis Civilinio proceso kodekse įtvirtintai sąžiningumo ir protingumo principais, kurių privaloma laikytis taikant LR Civilinio proceso kodekso normas. Reikia paminėti, kad UNCITRAL Elektroninės prekybos įstatymo 9 str. 1 d. (a) punktas nustato, kad elektroninio duomenų pranešimo įrodomoji galia negali būti sumenkinta dėl to, kad jis nėra originalios formos, jeigu tai geriausias įrodymas, kokio iš asmens, pateikiančio jį, protingai galima tikėtis gauti. Bet kokios panašios normos Lietuvos norminiuose teisės aktuose nėra. Civilka taip pat teigia, jog išspausdintas elektroninio dokumento variantas turėtų būti laikomas originalu jau vien todėl, kad jis autentiškai atitinka elektroninį duomenų pranešimą ir pateikiamas autentiška forma, nors autentiškai atitinka ne visuomet – pavyzdžiui, esant užslėptai elektroninei informacijai ir kitais atvejais. Tokį samprotavimą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika: 2000 m. gegužės 29 d. nutartimi *Beliackas v. UAB „Sabina“* buvo patvirtintas faksimilių naudojimas civiliniams santykiams patvirtinti ir tokiu būdu pripažinti faksimiles kaip tinkamus įrodymus⁷⁵, o juk būtent faksimilė savo esme jau ir yra kopija, o ne originalas. Visa tai suponuoja, jog terminas „originalas“ neturėtų būti interpretuojamas labai griežtai, todėl sprendžiant įrodymo priėmimo klausimą turėtų būti akcentuojamas būtent išspausdinto varianto originalumas.

Apskritai kyla klausimas, ar elektroninės informacijos atveju yra logiška kalbėti apie originalą ir kopiją. Tarkime, sukūrus tam tikrą Word bylą kompiuteriu ir ją perkėlus į CD laikmeną jo autentiški duomenys (nuliukų ir vienetų prasme) lieka identiški ir tokie patys. Tad kurį dokumentą tokiu atveju reikėtų vadinti originalu? Dar daugiau neaiškumo įveda ir jau minėtos „Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės“, kuriose apibrėžiama skaitmeninės kopijos sąvoka - dokumento, sudaryto ne skaitmeninėje laikmenoje (pvz., popieriuje) atvaizdas, pagamintas skaitmeninimo būdu perkeliant dokumento vaizdą į kompiuterio atmintinę.⁷⁶ Tačiau juk, pavyzdžiui *jpg* tipo paveiksluką perkėlus į kitus kompiuterius jo esmė liktų ta pati. Be to, minėtame įstatyme dar kalbama apie atsargines kopijas: „įstaigoje turi būti ne mažiau kaip 2 atsarginės elektroninių dokumentų kopijos, saugomos skirtingose laikmenose ir skirtingose

⁷⁴ Civilka M., Lamanauskas T. Elektroniniai duomenys civiliname procese // <http://www.ite.tf.vu.lt/mokslas/e-duomenys.ppt#304>; prisijungimo laikas: 2008 11 02.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *R.Beliackas v. UAB „Sabina“* Nr. 3K-3-619/2000 // LAT internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 10 29.

⁷⁶ Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės, 3 p. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269626&p_query=; prisijungimo laikas: 2008 10 17

vietose”⁷⁷. Originalus elektroninis dokumentas, elektroninio dokumento kopija ir atsarginė elektroninio dokumento kopija – viename teisės akte trys skirtingi terminai. Tokios formuluotės yra akivaizdžiai per painios. Šiuo atveju, atsarginės kopijos tiesiog būtų tie patys originalai.

Samprotavimą, jog kiekviena elektroninė kopija, jei ji padaroma nepakeičiant pirminio varianto turinio, yra lygiai toks pat originalas, patvirtina ir kai kurie tarptautiniai teisės aktai. Pavyzdžiui, JAV Havajų valstijų įstatyme dėl vyriausybės elektroninių įrašų §92-30 punktas nustato, jog „vyriausybės įrašų elektroninės kopijos turėtų būti prilyginamos originalams, įskaitant jų įrodomąją vertę teismams ir administracinėms institucijoms”⁷⁸. Praktiškai identiška formuluotė aptinkama ir Filipinų Elektroninių įrodymų taisyklėse⁷⁹, kur 4 taisyklės 2 skyriuje sakoma, jog kuomet elektroninis dokumentas yra kopijuojamas elektroniniu būdu pagal lygiavertę metodiką ir atitinka pirminį originalą, tokiu atveju elektroninio dokumento kopiją reikėtų prilyginti originalui.

Originalo ir kopijos skirstymo problematiškumą elektroninės informacijos kontekste atspindi ir toks terminas kaip *backup*. Tai informacinių technologijų terminas nusakantis galimybę išsaugoti duomenų kopijas taip, kad įvykus praradimui, juos būtų galima vėliau atkurti. Kitaip tariant, tai tam tikros saugios kopijos. Lietuvoje tokią paslaugą teikia TEO⁸⁰. TEO Atsarginių kopijų internetu (*online backup*) paslauga leidžia automatiškai daryti kompiuterio duomenų atsargines kopijas ir jas saugoti internetu TEO duomenų saugykloje. Prireikus, kopijas galima atsisiųsti ir atstatyti tame pačiame ar kitame kompiuteryje. Vadinas, esant tokiom saugiom kopijoms įvykus duomenų praradimui ir vėliau tokius duomenis atkūrus jų nebūtų galima laikyti originaliais, nors jie ir niekuo nuo originalo nesiskirtų. Paradoksalu, tačiau tokiu atveju neįmanomas būtų kopijos patvirtinimas – nes originalas juk neišlikęs, todėl susidaro situacija, kuomet formaliai nėra kaip patikrinti kopijos atitikimą originalui.

Taigi, elektroninio dokumento atveju kalbėti apie originalą ir kopiją darosi nelogiška, kadangi net pats informacijos perdavimas į kompiuterio ekraną yra ir kopijavimas. Vadinas, reikia galutinai pritarti požiūriui, jog elektroninio dokumento atveju reikėtų tikrinti išspausdinto varianto originalumą. Tačiau esant įtarimui dėl galimo elektroninio dokumento vientisumo pažeidimo reikėtų pasitelkti informacinių technologijų specialistus.

⁷⁷ Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės, 58 p. //

http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269626&p_query=; prisijungimo laikas: 2008 10 17.

⁷⁸ Law Regarding Government Electronic Records

Act 177, Session Laws of Hawaii, Regular Session of 2005 (HB 515) // <http://hawaii.gov/dags/archives/records-management/Law%20Regarding%20Government%20Electronic%20Records.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 06.

⁷⁹ Rules on Electronic Evidence //

http://www.supremecourt.gov.ph/rulesofcourt/2001/electronic_evidence.htm#rule2; prisijungimo laikas: 2008 11 07.

⁸⁰ TEO atsarginių kopijų teikimo paslaugos internetinė prieiga // <http://backup.teo.lt>; prisijungimo laikas: 2008 11 15.

Kopijos ir originalo problema svarbi ir kalbant apie apie informaciją, kurią matome kompiuterio ekrane ir atspausdintą. Tenka pripažinti, kad tam tikrais atvejais kai kurie elektroniniai duomenys juos atspausdinus prarastų savo prasmę ir jais nebūtų galima remtis. Kalba eina, pavyzdžiui, apie popieriuje atspausdintus įvairių programų ar duomenų bazių kodus, ko pasekoje nebus galima nustatyti, ką tas kodas reiškia arba kokia yra apskritai programos paskirtis. Kaip spręsti problemą šiuo atveju? Šioje vietoje galima iškelti klausimą, ar apskritai tokia informacija turėtų būti spausdinama ir ar to reikia. Jeigu atspausdinti elektroniniai duomenys nebetenka savo prasmės, būtų logiška manyti, jog tokia informacija apskritai nebegali būti rašytiniu įrodymu. Tokiu atveju būtų galima remtis užsienio patirtimi ir tokius duomenis patikrinti taikant apžiūrą. Visgi, problema tokiu atveju būtų ta, jog neaišku, kiek kompetetingas bus teismas vertindamas tokios informacijos patikimumą, kadangi duomenų autentiškumo ir patikimumo nustatymui reikalingos specialios žinios. Vėlgi, sprendimas šioje vietoje būtų kooperacija su informacinių technologijų specialistais. Tačiau netgi tokiu atveju būtų susiduriama su tam tikrais sunkumais – visų pirma, pagal CPK 210 str. teismas savo iniciatyva ar dalyvaujančių byloje asmenų prašymu gali paskirti daiktinių ar rašytinių įrodymų apžiūrą jų buvimo vietoje. Dėl apžiūros teismas priima nutartį. Remiantis tokia nuostata būtų iškyla grėsmė, jog tam tikri elektroniniai duomenys iki apžiūros laiko bus pakeisti ar pašalinti, tuomet nustatyti tokio pašalinimo faktą prireiks ne tik specialistų pagalbos, bet tai gali būti sudėtinga netgi kaštų ar laiko atžvilgiu.

Civilinio proceso kodekso 114 str. nustato, jog teismui pateikiant rašytinių įrodymų nuorašus (kopijas), reikalinga teismo, notaro, byloje dalyvaujančio advokato ar dokumentą išdavusio (gavusio) asmens patvirtinimas. Tačiau pripažinus, kad elektroninio dokumento atveju atspausdintas elektroninis dokumentas (nepažeidžiant jo vientisumo) ir bus originalas, minėta CPK norma nebetenka savo prasmės. Net jei vadovausimės požiūriu, jog atspausdintas variantas yra kopija, kuriai reikalingas minėtų subjektų patvirtinimas, toks reikalavimas yra nelogiškas ir nepraktiškas. Kyla klausimas, kokiais kriterijais turėtų remtis notaras, tvirtindamas elektroninį dokumentą? Kaip jam tą patikrinti? Ar jis turi pakankamai žinių, kad elektroninis dokumentas yra originalus? Šie ir panašūs klausimai sukelia daug neaiškumų. Galbūt įstatymų leidėjas galvojo, kad notaras vyktų į konkrečiai vietą, kur yra kompiuteris, ten tvirtintų atspausdintą variantą ir, prireikus, kviestųsi pagalbos informacinių technologijų srities ekspertus, galinčius nustatyti, ar tikrai dokumentas yra originalus. Visa tai atrodo labai nelogiška. Dar daugiau – sunku rasti motyvus, dėl kurių asmenys, kurie susiję su byla, išileistų notarus tvirtinti tam tikrų duomenų originalumą, kurie vėliau kaip įrodymai gali būti panaudoti prieš pačius asmenis.

CPK 202 str. numato, jog jeigu pateikiamos nepatvirtintos rašytinių įrodymų kopijos todėl, kad jų originalai yra neišlikę, tokiu atveju apie šių įrodymų įrodomąją galią sprendžia

teismas, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu⁸¹. Vargu, ar tokią itin didelę laisvę teismams paliekanti norma gali būti laikytina kaip pažangi šiais sparčiais elektroninės komercijos vystymosi tempais, kur naudojimosi elektroniniais dokumentų teisminiuose ginčuose svarba tik didės.

Negana to, verta aptarti *pasirašymo* momento reikalavimą. Manytina, jog pasirašymo momento akcentavimas susijęs su dokumento esme ir tai, jog dokumentas turi patvirtinti autentiškumą ir originalumą, atlinti identifikavimo funkciją. Reikalavimą, kad rašytiniai įrodymai turi būti pasirašyti kritikuoja M. Civilka⁸², teigdamas, jog tokia interpretacija neturėtų būti pagrįsta. Jis teigia, jog tam tikrų kategorijų dokumentams (pvz. rašytiniams sandoriams) įstatymai nustato konkrečius reikalavimus, tačiau netgi dokumentai, kuriems konkrečius reikalavimus nustato teisės aktai, ne visais atvejais turi būti pasirašyti. Kaip pavyzdį jis mini Buhalterinės apskaitos įstatymo 13 straipsnio formuluotę, įtvirtinančią privalomus apskaitos dokumento rekvizitus ir nurodo, jog tokiu yra ir parašas. Tačiau šis reikalavimas netaikomas sąskaitoms, išrašomoms už telekomunikacijų paslaugų suteikimą masinimas vartotojams⁸³. M. Civilka teigia, jog netgi pati sąvoka „dokumentas“ neimplikuoja būtino patvirtinimo ar pasirašymo, nors tokią savybę gali būti implikuojama termino „aktas“ atveju. Taigi, atsižvelgiant į dokumento kaip įrodymo ir tam tikro aplinkybių *paliudijimo* reikšmę civiliniame procese, būtų teisinga teigi, kad pati sąvoka nieko daugiau nereikalauja, kaip tik raštu paliudyti. Pažymėtina, jog nė vienas iš terminų nereikalauja ir to, kad tekstas būtų nepakeičiamas. Taigi, rašytinis dokumentas nuo to, kad yra duomenų pranešimo formoje ir perduodamas telekomunikacijų galiniais įrenginiais, šios formos nepakeičia. Šitai yra pripažinęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. gegužės m. 29 d. *byloje R.Beliackas v. UAB „Sabina“*. Manytina, jog reikėtų pritarti tokiai Civilkos pozicijai, kad nereikėtų interpretuoti rašytinių įrodymų tik su pasirašytais dokumentais. Svarbiausia, jog atliekant sandorius būtų įmanoma nustatyti sandorio šalis. Ir LR CK nustato reikalavimą, jog jeigu sandoris buvo sudarytas panaudojant telekomunikacijų galinius įrenginius, tai visai atvejais privalo būti pakankamai duomenų sandorio šalims nustatyti⁸⁴.

Taigi, turint omenyje elektroninės informacijos originalumo ir kopijos problematiką ir kitus klausimus, būtų logiška kalbėti apie galimybę sukurti atskirą skirsnį Civilinio proceso kodekse, kuriame būtų įtvirtintos specialios elektroninių įrodymų taisyklės, kadangi dabartiniame

⁸¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340; 202 str..

⁸² Civilka M., Lamanaukas T. Elektroniniai duomenys civiliniame procese // <http://www.itc.tf.vu.lt/mokslas/e-duomenys.ppt#271>; prisijungimo laikas: 2008 11 17.

⁸³ Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3515; 13 str. 4 dalis.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000-09-06, Nr. 74-2262; 1. 72 str. 2 d.

reglamentavime, kaip matėme, yra tam tikrų neaiškumų, ribojimų o palikti viską vien tik teismo vertinimui vargu ar yra pakankama.

Elektroninį dokumentą autentiškumo ir autoriaus identifikavimo problemą sprendžia kriptografijos naudojimas elektroninio parašo sistemoje. Čia vertėtų išsamiau aptarti elektroninio parašo specifiką.

Elektroninio dokumento autentifikavimo problema sprendžiama pasitelkiant elektroninio parašo idėją. Europos Parlamento ir Tarybos elektroninio parašo pagrindų direktyvoje sakoma, jog elektroninis parašas - tai tam tikra elektronine forma pateikti duomenys, kurie yra prijungti ar logiškai susieti su kitais elektroniniai duomenimis ir gali būti naudojami kaip autentifikavimo priemonė⁸⁵. Panaši elektroninio parašo formuluotė randama ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose: Elektroninio parašo įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, jog elektroninis parašas - tai duomenys, kurie įterpiami, prijungiami ar logiškai susiejami su kitais duomenimis pastarųjų autentiškumui patvirtinti ir (ar) pasirašančiam asmeniui identifikuoti⁸⁶. Lietuvoje, skirtingai nei direktyvos nuostatose, elektroninis parašas yra siejamas ne tik su pasirašytų duomenų intergralumu, bet ir asmens identifikavimu.

Direktyvos 1999/93/EB dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos veikimo ataskaitoje⁸⁷ Europos Parlamentui ir Tarybai Europos Komisija pabrėžia, kad direktyvoje yra išskiriamos trys elektroninių parašų rūšys. Pirmasis iš jų – tai pats paprasčiausias „elektroninis parašas“, kuriam direktyvoje suteikiama plati prasmė. Šio parašo paskirtis yra padėti atpažinti duomenis ir patvirtinti jų autentiškumą. Tai gali būti tiesiog paprastas elektroninio laiško pasirašymas asmens vardu arba PIN kodo naudojimas. Kad autentiškumo patvirtinimą būtų galima laikyti parašą, jis turi būti susietas su duomenimis, ne tik naudojamas kaip subjekto autentiškumo patvirtinimo metodas arba technologija.

Antroji direktyvoje apibrėžta elektroninio parašo forma yra „saugus elektroninis parašas“. Direktyvoje technologijų atžvilgiu laikomasi neutralumo, tačiau praktikoje šis apibrėžimas daugiausia taikomas elektroniniams parašams, kurių pagrindas yra viešojo kodavimo rakto infrastruktūra (PKI). Šioje technologijoje duomenims pasirašyti naudojama šifravimo technologija, kuriai reikalingi viešasis bei privatus kodavimo raktai.

⁸⁵ Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999L0093:LT:HTML>; prisijungimo laikas: 2008 10 15.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas: 2008 11 18.

⁸⁷ Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai - Direktyvos 1999/93/EB dėl Bendrijos elektroninių parašų reguliavimo sistemos veikimo ataskaita // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0120:FIN:LT:HTML>; prisijungimo laikas: 2008 10 17.

Galiausiai, minimai trečiajai elektroninio parašo formai direktyvoje nesuteikiamas atskiras pavadinimas, tačiau šioje ataskaitoje toks parašas bus vadinamas „kvalifikuotu elektroniniu parašu“. Jis susideda iš saugaus elektroninio parašo, kurio pagrindas yra kvalifikuotas sertifikatas ir kuris sukuriamas saugia parašo formavimo įranga bei atitinka I, II bei III prieduose numatytus reikalavimus.

Taigi, šios elektroninių parašų rūšys pasižymi skirtingu patikimumo laipsniu, todėl kvalifikuotu elektroniniu parašu pasirašytas dokumentas yra konkretus būdas padidinti dokumento patikimumą, o tuo pačiu ir įrodomąją vertę.

Elektroninio parašo apibrėžimas turi du elementus: materialųjį ir funkcinį. Materialusis - tai tam tikra elektronine forma pateikti duomenys, kurie yra prijungiami ar logiškai susieti su kitais elektroniniais duomenimis. Tokie duomenys gali būti, pavyzdžiui, PIN kodas, biometriniai duomenys (pvz. pirštų antspaudai, balsas), kriptografija, įvairūs algoritmai. Funkcinis elementas - tai elektroninio parašo savybė, kuri leidžia nustatyti šio parašo subjektą. Tai, autentifikavimo momentas. Elektroninis parašas su asmeniu leidžia susieti apskritai visus duomenis. Šiuo požiūriu elektroninis dokumentas yra netgi patikimesnis už tradicinį, nes, tarkim, dažnai pasitaiko atvejų, kuomet po popierine sutartimi pasirašoma tik jos gale, o ne kiekviename puslapyje atskirai, kas vėliau gali sukelti problemų iškilus ginčui dėl sutarties esminių sąlygų.

Deja, bent jau Lietuvoje, elektroninis parašas kol kas sunkiai prigyja. Viena iš priežasčių stabdančių elektroninio parašo naudojimą nacionaliniame lygmenyje yra nesutarimas dėl bendrų elektroninio parašo, elektroninio dokumento ir programinės įrangos, su kuria bus pasirašinėjama ir tikrinamas parašas, standartų. O tokių elektroninio parašo standartų egzistuoja ne vienas. Pavyzdžiui, internetiniai parašo standartai yra tokie kaip SET (*Secure Electronic Transaction*), X.509v3 (*CCIT X.509v3 Standard for Digital Signatures*) ir SSL (*Secure Sockets Layer*). Taip pat egzistuoja elektroninio laiško elektroninio parašo standartai S/MIME ir PEM (*Privacy Enhanced Mail*); dar yra kabeliniam modemui skirtas standartas DOCSIS ir belaidžiams įrenginiams skirtas protokolas WTLS (*Wireless Transport Layer Security*)⁸⁸. Nepaisant visų ankščiau minėtų standartų ir protokolų, daugelis elektroninio parašo sprendimų yra sukurta remiantis ar visiškai atitinka W3C (World Wide Web Consortium) rekomenduojamą XMLDsig standartą⁸⁹. Pastarasis standartas apibrėžia elektroninio parašo XML sintaksę, tačiau XMLDsig yra bendras karkasas elektroniniam dokumentų pasirašymui, todėl dažnai yra naudojamas patobulintasis XML elektroninis parašas XAdES (XML Advanced Electronic

⁸⁸ Gudas A. Elektroninio parašo standartai Lietuvoje. 10-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“, įvykusios Vilniuje 2007 m. balandžio 17 d., medžiaga // <http://leidykla.vgtu.lt/new/get.php?f.1256>; prisijungimo laikas: 2008 09 08.

⁸⁹ XML Signature Syntax and Processing (Second Edition) // <http://www.w3.org/TR/xmlsig-core/>; prisijungimo laikas: 2008 11 22.

Signatures). Vienas svarbiausių XAdES privalumų yra tas, kad dokumentas pasirašytas elektroniniu parašu gali likti galiojantis ilgą laiką, net jei naudojami kriptografiniai algoritmai yra pasenę ir nebenaudojami. Pastarasis standartas yra rekomenduojamas naudoti Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės⁹⁰.

Kitas priežastis, stabdanti elektroninio parašo plėtrą turi daugiau socialines, nei teises priežastis. Elektroninio parašo naudojimą stabdo elementarios informacijos nebuvimas, visuomenės neinformuotumas ar tiesiog baimės naujoms technologijoms. Turint omeny konservatyvią Lietuvos visuomenę, tai yra gana įtikinamas faktorius. Kaip bebūtų, akivaizdu, jog elektroninis parašas yra labai konkretus būdas padidinti dokumento patikimumą, tuo pačiu ir tokiu parašu patvirtinto elektroninio dokumento įrodomąją vertę.

Pagal Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymą saugus elektroninis parašas, sukurtas saugia parašo formavimo įranga ir patvirtintas galiojančiu kvalifikuotu sertifikatu, elektroniniams duomenims turi tokią pat teisinę galią kaip ir parašas rašytiniuose dokumentuose ir yra leistinas kaip įrodinėjimo priemonė teisme. Saugus elektroninis parašas yra toks, kuris yra vienareikšmiškai susietas su pasirašančiu asmeniu, leidžia identifikuoti pasirašantį asmenį, yra sukurtas priemonėmis, kurias pasirašantis asmuo gali tvarkyti tik savo valia ir yra susijęs su pasirašytais duomenimis taip, kad bet koks šių duomenų pakeitimas yra pastebimas. Teisiškai Lietuvoje nebūtų jokių kliūčių elektroniniu parašu pasirašytais dokumentais remtis teisme. Taip pat elektroninis parašas visuomet turi teisinę galią, jeigu parašo naudotojai dėl to tarpusavyje susitaria. Elektroninis parašas negali būti laikomas negaliojančiu vien dėl to, kad jis yra elektroninis, kad nėra paremtas kvalifikuotu sertifikatu, kad nėra paremtas akredituoto sertifikavimo paslaugų teikėjo išduotu kvalifikuotu sertifikatu arba kad nėra sukurtas saugia parašo formavimo įranga⁹¹.

Verta aptarti oficialių rašytinių įrodymų įrodomąją vertę. Pagal LR CPK tokie įrodymai su išankstine didesne įrodomąja galia vadinami *prima facie* įrodymais – ji suteikiama dokumentams, išduotiems valstybės ar savivaldybės institucijų arba patvirtintiems kitų valstybės įgaliotų asmenų neviršijant jiems nustatytos kompetencijos ir laikantis tam tikriems dokumentams keliamų formos reikalavimų. Tokie įrodymai – tai oficialūs rašytiniai įrodymai. Ši taisyklė yra įtvirtinta CPK 197 str. 2 dalyje. Laikoma, kad oficialiuose rašytiniuose įrodymuose nurodyti juridiniai faktai yra visiškai įrodyti, kol jie nėra paneigti kitais įrodymais, išskyrus liudytojų parodymus. Taip pat tame pačiame CPK straipsnyje nurodoma, jog oficialiųjų

⁹⁰ Gudas A. Elektroninio parašo standartai Lietuvoje. 10-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“, įvykusios Vilniuje 2007 m. balandžio 17 d., medžiaga // <http://leidykla.vgtu.lt/new/get.php?f.1256>; prisijungimo laikas: 2008 09 08.

⁹¹ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas, 8 str. // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=169880; prisijungimo laikas: 2008 11 11.

rašytinių įrodymų įrodomoji galia įstatymais gali būti suteikta ir kitiems dokumentams. Logiška būtų manyti, jog didesnės įrodomosios vertės turėtų būti ir elektroniniai dokumentai, išduoti ar sukurti valstybės ar savivaldybės institucijų bei pasirašyti elektroniniu parašu.

Kaip jau buvo minėta, oficialaus elektroninio dokumento sąvoka pateikiama Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus patvirtintame įsakyme „Elektroninių dokumentų valdymo taisyklės“ – tai „vykdant teisės norminių aktų nustatytus įgaliojimus informacinių technologijų priemonėmis įstaigos sudarytas ar gautas dokumentas, pasirašytas teisinę galią turinčiu elektroniniu parašu ir įtrauktas į elektroninių dokumentų valdymo sistemą“⁹². Vadinasi, būtų logiška tokius dokumentus prilyginti oficialių rašytinių įrodymų galiai.

Oficialiems rašytiniams įrodymams priskiriami įvairius valstybės registrai, civilinės būklės aktų įrašai. Pagal Lietuvos Respublikos Valstybės registrų įstatymą „registro duomenys – registruojamą registro objektą apibūdinantys duomenys, surinkti iš registro objektui registruoti pateiktų dokumentų, papildyti registro objekto identifikavimo kodu, susijusių registrų ir registravimo procedūras apibūdinančiais duomenimis“⁹³. Duomenys valstybės registruose kaupiami ir saugomi laikantis įstatymų ir kitais teisės aktais nustatytų reikalavimų, jų, kaip įrodymų, vertė turi *prima facie* galią.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje valstybių, registruojami svarbiausi objektai ir juridiniai faktai, jų duomenys yra kaupiami ir teikiami įstatymų numatyta tvarka, objektų ir juridinių faktų registravimas vykdomas tik remiantis įstatymų numatytais pagrindais ir pateikus reikalaujamos formos ir turinio dokumentus, todėl jų duomenys yra svarbūs įrodymai civiliniame procese. Pavyzdžiui, Lietuvos Nekilnojamojo turto registras priimdamas duomenis registravimui pageidauja, kad kadastrinės bylos būtų ne tik atspausdintos popieriuje, bet ir sudaromos elektroninėse laikmenose. Piliečių pasų registras integruojamas su kitomis duomenų bazėmis, jo duomenimis naudojasi pasienio policija, antstoliai, notarai ir kiti, turintys tam teisės aktų numatytą teisę, subjektai, ir ši informacija suteikiama per elektroninę prieigą nematerialiu pavidalu, pvz., pasienyje piliečio pasas nuskanuojamas atpažinimo įrenginiu.

Šiuo metu Lietuvoje Registrų centro išduodamas pažymas jau galima užsakyti internetu. Vis dėlto, jos išduodamos popierinėje formoje pasirašytos ranka. Verta svarstyti, ar nebūtų patogiau, jog klientui sutikus, tokios pažymos būtų išduodamas tokiu būdu, koku subjektas prašo. Tai liestų ir elektroniniu būdu pateiktus duomenis. Kadangi įstatymas pripažįsta elektroninį parašą tinkama autentiškumo išsaugojimo ir asmens identifikavimo priemone, todėl

⁹² Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakymas „Dėl elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“ // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=269626&p_query=; prisijungimo laikas: 2008 11 17.

⁹³ Lietuvos Respublikos valstybės registrų įstatymas, 2 str. 5 dalis // Valstybės žinios, 1996, Nr. [86-2043](#).

elektroninės registrų pažymos atitinka visus pasirašyto oficialaus rašytinio dokumento požymius, todėl jas teismas taip pat turėtų priimti ir laikyti *prima facie* įrodymu.

Paminėtina ir Lietuvos notarų rūmų ir VI Registrų centro iniciatyva parengti nekilnojamojo turto sandorių viešąją elektroninę paslaugą. Jai pradėjus veikti notariai visoje Lietuvoje informaciją apie sudarytus sandorius Registrų centrui pateiks su unikaliu elektroniniu parašu. Jie taip pat turėtų būti prilyginami *prima facie* galiai.

Atskirai vertėtų aptarti CPK 220 str. nuostatas apie kitas įrodinėjimo priemones. Tokiomis pagal minėtą straipsnį laikomos nuotraukos, vaizdo ir garso įrašai. Įstatymų leidėjas nenorodo konkrečios jų pateikimo formos, tačiau lakoniškai nurodo, jog jie yra „ištiriami teismo posėdyje“. Reikėtų daryti išvadą, jog straipsnyje minima informacija yra apžiūros objektas. Turint omenyje tai, jog praktiškai šiuo metu visos nuotraukos, vaizdo ar garso medžiaga įrašinėjama elektroninėmis priemonėmis, kyla klausimas, kokioje laikmenoje turėtų būti teismui pateikiamos, pavyzdžiui, skaitmeninės nuotraukos ar vaizdo įrašai? Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasakęs, jog ar garso įrašas yra leistina įrodinėjimo priemonė, turi būti sprendžiama individualiai kiekvienoje konkrečioje byloje, atsižvelgiant į įrašo padarymo aplinkybes, fiksavimo būdą, priemones ir pan.⁹⁴ Manytina, tas pats galioja ne tik garso, bet ir nuotraukoms ar vaizdo medžiagai. Šiuo metu techniškai pažangi skaitmeninė forma yra tikriausiai pagrindinė video, garso ar foto laikmena, o kaip minėjoma, skaitmeninės informacijos skirstymas į originalą ir kopiją neturi prasmės. Skaitmeninių įrašų atveju jų patikimumą reikėtų tirti kiekvienu konkrečiu atveju (kas, be abejo reikalauja specifinių žinių, kaštų ir laiko), o dažnai tokios informacijos patikimumas nustatomas siejant ją su kitais įrodymais. Be to, skaitmeninių vaizdo, garso ar foto įrašų patikimumo tyrimą labai apsunkina tai, jog naudojant tam tikras programas skaitmeninių įrašų turinį modifikuoti labai lengva. Vokietijos teisinėje literatūroje galima aptikti net tokį terminą kaip „skaitmeninis melas“ (vok. *digitale Lüge*). Be to, kartais atsitinka ir taip, kad skaitmeninė laikmena, paveikta pašalinių veiksnių (pvz. stiprių magnetinių laukų, vandens, šilumos ir kt.), joje gali atsirasti įvairių trukdžių ir iškraipymų. Tai atima iš ekspertų galimybės teikti vienareikšmes išvadas, o abejonės visuomet turi būti vertinamos įtariamąjį naudai. Paradoksalu, tačiau technikai sparčiai tobulėjant, teisinio patikimumo prasme labiau vertinami tokie įrašai, į kuriuos įsiterpti nesukeliant tam tikrų įtarimų yra itin sunku (pavyzdžiui, fotoaparato negatyvas, kuris baigia išnykti atsiradus skaitmeniniams fotoaparatams). Nors kita vertus, skaitmeniniai įrašai yra žymiai patogesni jų saugojimo ir laikymo prasme. Iš esmės

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje R. Mikelevičius v. A. Lekavičius, Nr. 3K-3-1406/2002, kat. 20.6; 12.6. // Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 10 29.

skaitmeninės vaizdo, garso ar video medžiagos patikimumo nustatyme esminį vaidmenį turėtų atlikti ekspertai, o gauta informacija vertinama ir siejant juos su kitomis bylos įrodinėjimo priemonėmis. Bet kuriuo atveju, manytina, jog skaitmeninių, o tuo pačiu ir elektroninių įrašų patikimumas didele dalimi turėtų priklausyti ir nuo būdo, kurie jie išsaugoti. Tai reiškia, jog duomenys, įrašyti į perrašomą formatą bus visada mažiau patikimi, nei į neperrašomą duomenų laikymo formatą. Logiška, jog tokiu atveju ir tokių duomenų įrodomoji galia bus didesnė, kadangi, pvz. saugojimo būdas neperrašomoje laikmenoje bus žymiai patikimesnės duomenų keitimo, modifikavimo ar jų panaikinimo prasme.

Plečiantis elektroninės komercijos mastams, interneto prieinamumui, apksritai verslo santykiams vis labiau plintant ir į virtualią erdvę, svarbu nustatyti elektroninių sutarčių įrodomąjį statusą. Pagal Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1. 73 straipsnis nustato, jog rašytinės formos dokumentui prilyginami šalių pasirašyti dokumentai, perduoti telegrafinio, faksimilinio ryšio ar kitokiais telekomunikacijų galiniais įrenginiais, jeigu yra užtikrinta teksto apsauga ir galima identifikuoti parašą. Taigi, iš esmės yra reikalaujama, kad būtų patenkina du esminiai kriterijai: 1) sutarties teksto apsauga; 2) asmens identifikavimas. Elektroniniu būdu sudarytos sutartys jokių būdu neturi iškraipyti šalių valios, kitu atveju, galima abejoti tokios sutarties sudarymo faktu. Vadinasi, sudarytas elektroninės sutarties tekstas taip pat turi būti apsaugotas nuo pakeitimų. Elektroninės komercijos komunikacijos autentiškumas be trečiosios šalies pagalbos gali būti įrodomas tik pasitelkiant kriptografinės technikas. O kriptografinė technika ir yra fundamentali elektroninio parašo dalis, todėl manytina, jog elektroninis parašas yra pakankamas garantas, jog sutartis tarp šalių buvo sudaryta. Tačiau netgi nepatvirtintas elektroniniais parašais sandoris turėtų būti laikytinis pakankamu įrodymu teisme, jei abi šalys tokį pripažįsta tokį faktą įvykus. Jei šalys dėl to nesutaria, reikėtų atskirai vertinti tokio elektroninio laiško patikimumą ir pačios sutarties sudarymo faktą.

Apibendrinant elektroninio dokumento įrodomosios vertės teisme galimybes reikėtų apžvelgi ir Lietuvos teismų praktiką. Nors ir Lietuvoje ji nėra gausi, tačiau žinomas ne vienas atvejis, kuomet teismas elektroninius duomenis laikė tinkamais įrodymais. Pavyzdžiui, byloje „*Simon Louwerse International Transport*“ v. *UAB „Dinaka“* tinkamu įrodymu buvo pripažinti elektroninio pašto laišakai. Ieškovas UAB „Simon Louwerse International Transport“ kreipėsi į teismą ir nurodė, kad atsakovas UAB „Dinaka“ dviejų šimtų aštuonių įmonių elektroniniu paštu išplatino elektroninį laišką, kurio duomenys, ieškovo teigimu, neatitinka tikrovės, pažeidžia jo dalykinę reputaciją, tai ilgam laikui sumažins klientų skaičių, pajamas. Ieškovas teismo prašė įpareigoti atsakovą per elektroninį pašta (ieškovo nurodytais elektroninio pašto adresais) paneigti elektroniniame laiške paskleistas žinias. Aplinkybę, kad duomenys buvo paskleisti, patvirtino elektroninio laiško gavėjai UAB „Jūrtransa“, UAB „Vilkis“, UAB „Rupeksa“, o tai, kad

duomenis paskleidė atsakovas, patvirtina ekspertizės išvada, kurioje nurodyta, jog ginčo laiškas buvo išsiųstas iš UAB „Dinaka“ kompiuterio „dinaka“. Teismas pažymėjo, kad teismo ekspertų išvadą netiesiogiai patvirtina kiti byloje surinkti įrodymai – bendrovių UAB „Komvista“ ir UAB „Lanteka“ atlikto tyrimo medžiaga. LAT paliko Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį iš esmės nepakeistą⁹⁵.

Elektroninio pašto įrodomoji vertė pripažinta ir LAT 2007 balandžio 11 byloje⁹⁶, kur buvo sprendžiamas klausimas dėl darbuotojos atleidimo iš darbo. LAT nustatė, jog žemesnės instancijos teismai neįvertino elektroninio laiško kaip įrodymo ir taip pažeidė CPK 185 straipsnį.

Elektroninės informacijos originalo ir kopijos problemos požiūriu įdomi yra 2006 m. gruodžio 20 d. Aukščiausiojo Teismo byla *UAB „Astrum Magnificum“ prieš Kauno miesto savivaldybę ir TŪB „Mitnijos investicija“*. Kauno miesto savivaldybei vykdant viešą turto nuomos konkursą ieškovas UAB „Astrum Magnificum“ nebuvo pripažintas konkurso dalyviu, nes nepateikė banko išduoto dokumento originalo, kuris patvirtintų pradinio įnašo sumokėjimą. Ginčo atveju atsakovui kaip konkurso rengėjui buvo reikšminga nustatyti įmokos gavimo faktą net ir esant situacijai, kai konkurso dalyvis pateikė įmokos mokėjimo nurodymo kopiją, nepatvirtintą banko. Kauno apygardos teismas įvertino, kad ieškovo voke buvusi vietinio pinigų pervedimo internetu formos kopija nėra pradinio įnašo sumokėjimo tinkamas įrodymas ir negali būti prilyginta banko išduotam kvitui ar pavedimui, dėl to konkurso komisijos sprendimas buvo teisėtas bei pagrįstas. LAT nustatė, jog konkurso rengėjas turėjo iš esmės, o ne tik formaliai nustatyti, ar konkurso dalyviai sumokėjo pradinius įnašus. Ieškovas faktiškai elektroniniu būdu buvo sumokėjęs už paslaugas, tačiau konkursui pateikė nepatvirtintą kopiją. Esant nurodytoms aplinkybėms ieškovo UAB „Astrum Magnificum“ pateikta mokėjimo nurodymo bankui kopija be banko patvirtintos atžymos esminiu pažeidimu, dėl kurio šis asmuo buvo pašalintas iš konkurso, negalėjo būti laikoma, nes šio dokumento formalus trūkumas nesutrukdė konkurso rengėjui įsitikinti, ar nurodytas konkurso dalyvis iš esmės įvykdė keliamą sąlygą sumokėti pradinį įnašą. Konkurso rengėjas turėjo realią galimybę ir pakankamai laiko bei būdų patikrinti įmokos sumokėjimo faktą tiek pagal konkurso rengėjo sąskaitos būklę, tiek kreipdamasis į banką su užklausu. Iš konkurso komisijai pateikto ieškovo internetu daryto mokėjimo dokumento rekvizitų matyti, kad ieškovui šį dokumentą pateikė bankas, priėmęs pavedimą. Dėl to šis

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimas civilinėje byloje Nr. 3K-3-169/2006 // Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 10 29.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr. 3K-3-139/2007 Procesinio sprendimo kategorijos: 11.9.10.8; 13.2.1 (S) // Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 10 29.

dokumentas patvirtina ieškovo pavedimą jį aptarnaujančiam bankui atlikti vietinį pinigų pervedimą internetu ir yra pakankamas tokio pavedimo įrodymas.⁹⁷

3.2. Elektroninės informacijos įrodomoji vertė ir elektroninių įrodymų vertinimas

Laisvo įrodymų vertinimo principas suteikia nemažai diskrecijos teisėjams, o tai savo ruožtu gali kelti tam tikrų problemų, susijusių su įrodomosios vertės klausimais. Elektroniniai duomenys, net ir neapsaugoti elektroniniu parašu, neturėtų būti kliūtis naudojant jų įrodinėjimo procese. Tačiau žinant, jog tokius neapsaugos elektroninius duomenys lengva keisti ir falsifikuoti, iškyla tokių įrodymų vertinimo svarba. Akivaizdu, jog esant mažesniai duomenų patikimumui mažės ir jų įrodomoji vertė. Tačiau reikėtų prisiminti, jog su vertinimo klausimais susiduriama ne tik elektroninės informacijos atveju, bet ir vertinant, pavyzdžiui, liudytojų parodymus ar trečiųjų asmenų paaiškinimus. Taigi, elektroninės informacijos įrodomoji vertė iš esmės priklauso jos nuo jos *patikimumo, vientisumo, autentiškumo*.

Akivaizdu, jog elektroniniu parašu ar kitokiomis saugumo priemonėmis neapsaugoti elektroniniai duomenys gali būti lengvai suklaidinami, pakeičiami ir sufalsifikuojami, o tokių veiksmų įrodymas gali būti itin sunkus procesas, kuriam reikės ne tik laiko, bet ir specialių technologinių žinių. Tačiau vis dėlto nemanytina, kad netgi elektroniniu parašu nepasirašytus dokumentus teismas turėtų atmesti laikydamas juos netinkamai įrodymais. Tiesiog tokiu atveju tokių duomenų patikimumas bus vertinimo klausimas.

Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 185 str. įtvirtina laisvo įrodymų vertinimo taisyklę. Laisvas įrodymų vertinimas reiškia tai, jog teismas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymais.⁹⁸ Be to, CPK nurodoma, jog vertinant įrodymus jokiems įrodymams nėra suteikiama išankstinė įrodomoji galia, išskyrus kodekse numatytus atvejus.

Akivaizdu, jog laisvas įrodymų vertinimo principas palieka daug erdvės teisėjams spręsti apie tam tikros informacijos įrodomąją vertę, o elektroninė informacija neturėtų likti tokio vertinimo nuošalyje. Reikia pastebėti, jog laisvas įrodymų vertinimo principas visai nieko nesako apie tai, kaip turėtų būti vertinama elektroninė informacija, todėl teisėjo vaidmuo čia ypatingai svarbus. LAT yra pažymėjęs, jog „vertindami įrodymus teismai turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais, pagal vidinį savo įsitikinimą padaryti nešališkas

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, civilinė byla Nr. 3K-3-677/2006 // Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 11 02.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-06, Nr. 36-1340; 185 str. 1 d.

išvadas“ ir „nepaisant įstatymų nustatytų formos reikalavimų, (...) teisėjas turi teisę priimti ir vertinti įrodymus, remdamasis sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principais“⁹⁹. Bet kuriuo atveju, teisėjas, nagrinėjantis pateiktus elektroninius duomenis, turi juos įvertinti ir nuspręsti, ar šie duomenys turi įrodomąją vertę, ar jie yra patikimi. Šioje vietoje teisėjai gali susidurti su praktinėmis problemomis, kadangi, kaip jau minėta, elektroniniai duomenys pasižymi tuo, jog juos lengva pakeisti, taigi tuo pačiu ir klastoti bei falsifikuoti. Neretai nuodugniai ir teisingam elektroninės informacijos vertinimui prireikia specialiųjų žinių: informacinių technologijų, programavimo. Reikia pastebėti, jog ne visi teisėjai tokiomis žiniomis gali pasigirti, todėl elektroninių įrodymų vertinimas turėtų būti atliekamas pasitelkinat informacinių technologijų specialistus – tokiu būdu ginčai bus sprendžiami labiau kvalifikuotai, bus mažesnis pagrindas teismo institucijos diskreditavimui ir pan. Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvoje kol kas nėra suformuota jokių elektroninių įrodymų vertinimo taisyklių, todėl čia reikėtų apžvelgti užsienio šalių patirtį tuo klausimu.

UNCITRAL Elektroninės prekybos įstatymo 9 straipsnio 2 dalyje yra pateikiami informacijos, esančios elektroninėje formoje, kaip įrodinėjimo priemonės, vertinimo kriterijai. Vertinant elektroninių duomenų pranešimus reikia atsižvelgti į būdą, kuriuo duomenų pranešimas buvo sukurtas, saugotas, persiųstas, patikimumą; reikia atsižvelgti, ar nebuvo pažeistas dokumento integralumo vientisumas; koks yra būdas, kuriuo nurodomas duomenų pranešimo kūrėjas; taip pat reikia atsižvelgti į kitus faktorius¹⁰⁰. To pačio straipsnio pirmojoje dalyje yra sakoma, jog elektroninio duomenų pranešimo įrodomoji galia negali būti sumenkinta dėl to, kad jis nėra originalios formos, jeigu tai geriausias įrodymas, kokio iš asmens, pateikiančio jį, protingai galima tikėtis gauti.

Filipinų Aukščiausiojo Teismo elektroninių įrodymų vertinimo taisyklėse¹⁰¹ pateiktas detalus sąrašas kriterijų, į kuriuos būtina atsižvelgti vertinant elektroninių duomenų patikimumą.

- 1) būdų ir metodų, kuriais buvo surinkti, saugoti ar perduoti įrodymai, patikimumas;
- 2) būdai, kuriais identifikuojamas dokumentą patvirtinęs asmuo (teksto autorius);
- 3) informacinių sistemų, kuriose elektroniniai duomenys buvo sugeneruoti ir saugomi, vientisumas, vertinant tiek techninę, tiek programinę įrangą;

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ Nr. 51 // Aukščiausiojo Teismo internetinė prieiga <http://www.lat.lt>; prisijungimo laikas: 2008 11 02.

¹⁰⁰ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998, 9 str. 2 d. // http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 09 22.

¹⁰¹ Rules on electronic evidence // http://www.supremecourt.gov.ph/rulesofcourt/2001/eevidence_left.htm; prisijungimo laikas: 2008 10 20.

4) informacijos, kuria remiantis buvo sukurti elektroniniai duomenys, tipas ir pobūdis;

5) kitokie veiksniai, kurie, teismo nuomone, galėjo turėti įtakos elektroninių duomenų vientisumui ir tikslumui.

Atkreiptinas dėmesys, jog panašių taisyklių priėmimas Lietuvoje galėtų prisidėti prie aiškesnio elektroninių įrodymų statuso teisminiuose ginčuose. Ko nors panašaus nebent galėtumėme tikėtis iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tačiau žinant, jog praktikos, susijusios su elektroninės informacijos naudojimu nėra labai daug, šiuo metu anksti kalbėti apie Aukščiausiojo Teismo apibendrinimo apžvalgos šiuo klausimu priėmimą.

Elektroninių įrodymų patikimumo užtikrinimui didelės reikšmės turi ir elektroninės informacijos saugojimas, kuris pasižymi tam tikra specifika. Visų pirma, elektroninės informacijos saugojimas yra ypatingas tuo, jog tokio saugojimo priemonės greitai susidėvi, be to, vyksta labai greiti duomenų saugojimo įrankių pokyčiai, kadangi tiek techninė įranga, tiek kompiuterinės programos vystosi labai sparčiai. Materialių archyvinių dokumentų atveju, juos galima perskaityti ir suprasti be jokių papildomų priemonių, jie yra patalpinami tam tikroje tinkamoje aplinkoje ir saugomi. Todėl tokie dokumentai ilgą laiką gali išbūti saugyklose be jokios papildomos priežiūros. Tuo tarpu elektroninės informacijos atveju viskas yra kiek sudėtingiau. Elektroninės informacijos, skirtingai nei materialių dokumentų, negalima pasiekti be papildomų techninių priemonių, t.y. tam tikrų kompiuterinių programų, skirtų specialiai pasiekti archyvuojamus duomenis. Tokia kompiuterinė technika nuolat vystosi, todėl iškyla būtinybė nuolat ją atnaujinti ir užtikrinti saugomų elektroninių duomenų prieinamumą. Čia iškyla rizika, jog gali būti pažeistas dokumentų autentiškumas, todėl bet koks programinės įrangos atnaujinimas turi nepažeisti saugomų elektroninių dokumentų autentiškumo ir vientisumo. Be to, ilgai saugant elektroninę informaciją gali atsirasti tam tikrų pažeidimų, kurie nematomi plika akimi ir kur reikalingos specialiosios žinios. Tradicinės rašytinės informacijos atveju tam tikri dokumento defektai, trūkumai dažniausiai matomi plika akimi. Iš esmės elektroninės duomenų laikmenos kol kas nėra tinkamos saugoti duomenis ilgą laiką. Tai ypač akivaizdu kalbant apie elektroninių duomenų autentiškumo momentą. Norint elektroninius duomenis išlaikyti autentiškais ir originaliais, reikėtų juos saugoti originalia technologija – t.y. ta, kuria jie buvo sukurti. Tačiau puikiai žinome, jog toks saugojimas laikui bėgant pasirodys visiškai nepraktiškas – būtent dėl spartaus informacinių technologijų vystymosi. Tai puikiai iliustruoja ir nesena patirtis, kuomet nedidelės talpos *floppy* diskelius išstūmė USB raktai.

Šios problemos sprendimu reikėtų laikyti nuolatinį informacijos perkėlimą į naujos technologijos saugyklas. Tokiu atveju svarbu tinkamai perkelti senus informacijos formatus ir tai daryti nepakeičiant turinio. Perkėlimo procedūros turėtų būti atliekamos taip, kad nebūtų

prarandami duomenys, o atsiradus tam tikriems sutrikimams, jie nedelsiant pastebėti ir ištaisyti. Įrodinėjimo procese tokių specifinių veiksnių vertinimui vargu ar pakaktų vien tik teisėjo. Kompiuterinių duomenų patikimumo tyrimo charakteristikos ir metodika yra daugiau kriminalistikos sfera, tačiau akivaizdu, jog tokiais atvejais reikėtų pasitelkti ekspertizę.

Iškilus tam tikram teisiniam ginčui dažnai vertingos informacijos gali suteikti duomenys, saugomi tam tikrose duomenų bazėse. Iš konkrečių pavyzdžių būtų galima paminėti atvejus, kuomet sprendžiant tam tikrus žalos atlyginimo, finansinės atskaitomybės ar mokesčių klausimus pasitarnauti gali buhalterinės apskaitos informacinės sistemos duomenys, sprendžiant mokėjimo už paslaugas klausimus – telefoninių skambučių ar SMS žinučių registravimo bazės ir pan. Lietuvoje šiuo metu veikia daug įvairių duomenų bazių, dažnai jos būna sukuriamas pagal atskirą užsakymą įvairiems verslo subjektams. Didėja ir viešojo sektoriaus duomenų bazių kūrimo svarba. Tinkamais tokių duomenų bazių pavyzdžiais galėtų būti Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerijos valdoma pacientų elektroninių kortelių bazė, Socialinio draudimo fondo valdoma apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų bazė, SODROS elektroninė draudėjų aptarnavimo sistema ir kt. Logiška manyti, jog tokiose duomenų bazėse esanti informacija gali tapti reikšminga įrodinėjimo procese, tačiau problema yra ta, jog nei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas nei kiti įstatymai nereglamentuoja informacijos, esančios duomenų bazėse, pateikimo teismams formos. Verta iškelti klausimą, ar apskritai tokia informacija galėtų būti leistinas įrodymas teisiniame ginče.

Vertinant duomenų bazių galimybes civiliname procese reikėtų pažymėti, jog turint omenyje tai, kad Lietuvoje yra įtvirtintas baigtinis įrodinėjimo priemonių sąrašas, duomenų bazės, kaip įrodymo, galimybės yra problematiškos. Duomenų bazės sunkiai yra priskiriamos prie daiktinių įrodymų, kadangi įrodinėjimo prasme svarbiausi yra ne patys serveriai, kuriuose laikoma duomenų bazių informacija, bet jų turinys. Būtų galima kalbėti apie duomenų bazes kaip rašytinius įrodymus, tačiau šioje vietoje irgi gali iškilti situacijų, kuomet atspausdinta duomenų bazėse esanti informacija praras savo prasmę ar pilnavertiškai neatspindės turinio, nors, kita vertus, jei toks pilnavertis informacijos atspindėjimas įmanomas, tokiu būdu neturėtų būti kliučių atspausdintą duomenų bazių informaciją laikyti rašytiniu įrodymu, tik tokiu atveju teismams būtų labai sunku ar net neįmanoma įvertinti tokių kopijų patikimumo, autentiškumo, o detalesnis šių veiksnių tyrimas būtų ilgas procesas. Manytina, jog racionaliausia duomenų bazėse esančią informaciją pateikti tokia forma, kokia ji labiausiai atspindėtų bylai reikšmingas aplinkybes (pvz. taikyti duomenų bazių apžiūrą).

Internete, kurį irgi galima laikyti duomenų baze, yra sukaupta įvairiausios informacijos, o interneto vartotojas turi neribotas galimybes tokią informaciją kopijuoti, siųstis, talpinti, modifikuoti ir pan. Tačiau tuo pat metu internetas vis dažniau tampa ta erdve, kur padaromos

nusikalstamos veikos: pradedant nuo sudėtingų finansinių nusikaltimų iki internetinio šmeižimo, persekiojimo, neapykantos kurstymo ar melagingos informacijos platinimo atvejų. Be to, turbūt didžiausios problemos internete susijusios su intelektinės nuosavybės objektais – internetas yra ta erdvė, kur padaroma daugiausiai su tuo susijusių teisės pažeidimų. Nors su internetiniais nusikaltimais susiję tyrimai yra daugiau kriminalistikos dalykas, tačiau reikėtų pasakyti, jog internete surinktos informacijos įrodomoji vertė turėtų būti nustatoma remiantis jų patikimumu. Čia ypač didelė reikšmė tenka ekspertizę atliekantiems specialistams, kadangi susieti internete paliktą informaciją su konkrečiu asmeniu yra nelengvas ir komplikotas uždavinys. Pastaruoju metu Lietuvoje pagausėjusi teisminė praktika, susijusi su komentarais internete, leidžia daryti išvadą, kad internetu paskelbtos informacijos panaudojimas įrodinėjimo procese nėra itin problematiškas. Tai patvirtina ir teisminė praktika, pavyzdžiui, paminėtinas Klaipėdos miesto apylinkės teismo nuosprendis¹⁰², kuriuo kalta buvo pripažinta informatikos mokytoja internetinio šmeižimo byloje. Ji internetiniuose skelbimų portaluose išplatino pranešimą, esą jos buvęs draugas yra gėjus, ko pasekoje iškelta byla dėl internetinio šmeižto. Teismui buvo pateikti internetinių skelbimų nuorašai, kuriuos teismas priėmė.

4. KAI KURIŲ UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISMŲ PRAKTIKA, SUSIJUSI SU ELEKTRONINĖS INFORMACIJOS ĮRODOMĄJA VERTE

4. 1. JAV

JAV Federalinių įrodymų taisyklių 402 taisyklė numato, jog visi su įrodinėjimo dalyku susiję įrodymai yra leistini, jei kitaip nenustato JAV Konstitucija, Kongreso priimti įstatymai, Federalinių įrodymų taisyklės ar taisyklės, kurias pagal savo kompetenciją nustato Aukščiausiasis Teismas¹⁰³. Daugiausiai JAV federaliniai teismai vertindami elektroninių duomenų leistinumą kreipia dėmesį į parodymus, pagrįstus nuogirdomis (angl. *Hearsay*). Tai yra juridinis terminas, apibrėžiantis teiginius, padarytus ne teisme ir ne teismo proceso metu. Jeigu įrodymas neatitinka vienos iš maždaug 30 išimčių, nuogirdų parodymas JAV teismuose negalioja. Paprastai parodymas pagrįstas nuogirdomis apibrėžiamas kaip teiginys, kuris yra kitoks, nei pareiškėjas yra padaręs teisme ar bylos nagrinėjimo metu kaip įrodymą tiesai, kurią jis nori patvirtinti.

¹⁰² *Nenori manęs? Esi gėjus !* Vakaro žinios, 2005 03 02 // <http://www.memel-law.com/spauda.html#>; prisijungimo laikas: 2008 11 10.

¹⁰³ Federal Rules of Evidence. - Thomson West, 2002. P. 30.

Teismai, vertindami kompiuterinius duomenis, išskiria dvi jų kategorijas: kompiuterio sukurtus duomenis ir įrašus (angl. *computer-generated records*), kurie tiesiog saugomi kompiuteryje (angl. *computer – stored records*). Šis skirtumas priklauso nuo subjekto, sukūrusio tokio įrašo turinį (ar tai kompiuteris ar žmogus). Pastarajai kategorijai priklausančių duomenų pavyzdžiais galėtų būti elektroninio pašto žinutės, *chato* pokalbiai, *Word* formatas ir pan. Kaip ir tradicinių įrodymų atveju, kompiuterio saugomi įrašai turi atitikti ir parodymus. Tuo tarpu kompiuterio sukurti duomenys apibūdina be žmogaus valios sukurtus duomenis. Tai gali būti *log* – *in* įrašai iš interneto paslaugų tiekėjo, telefono įrašai ir pan. Kompiuterio generuojamuose įrašuose, skirtingai nei tiesiog kompiuteryje laikomuose įrašuose, nėra jokios žmogaus valios pareiškimo, o tik tam tikri algoritmai. Be to, pasitaiko atvejų, kuomet galima išskirti dar ir trečią įrašų rūšį – tai ir kompiuterio generuojami ir juose laikomi įrašai. Pavyzdžiui, kompiuterinio sukčiavimo atveju, žmogus gali naudoti tam tikrą skaičiuoklę ir ją apdoroti finansinius duomenis, taip sudarydamas tam tikrą apgaulės planą. Tokiu atveju, kompiuterinis įrašas, įeinantis į programą būtų kildinamas iš žmogiškojo faktoriaus (įtariamojo indėlis į skaičiuoklės programą) ir kompiuterinio apdorojimo (matematinės operacijos, skaičiuoklės apdorojimas). Taigi, įrodinėjimo procese yra svarbu atskirti šias įrašų rūšis, kadangi nuo to priklauso, kaip vertinamas jų leistinumas. Nuo to priklauso ir jų autentiškumo nustatymas, o jei kompiuterinio įrašai priklauso kompiuteryje laikomų įrašų, kuriose yra žmogaus valios pareiškimų, grupei, visų pirma reikia įrodyti, kad tokie žmogaus pareiškimai nesiremia neleistiniais gandai (angl. *inadmissible hearsay*)¹⁰⁴.

Kompiuterinių įrašų autentiškumo nustatymas yra panašus kaip ir tradicinių įrašų. Autentifikuojimo laipsnis stipriai nesikeičia vien tik dėl to, kad yra įrašas yra elektroninės formos (*United States v. DeGeorgia*). Be to, liudytojai, kurie liudija apie įrašo autentiškumą, neprivalo būti kvalifikuoti specialistai ar suprasti apie kompiuterio techninį eksploatavimą (*United States v. Moore* 923 F. 2 d 910, 915). Liudytojas tiesiog turi turėti pirminių žinių (angl. *first-hand knowlegde*) apie atitinkamus faktus, kuriuos jis liudija (*United States vs. Whitaker*, 127 F. 3d. 595, 601, *United States v. Miller*, 771 F. 2 d 1219, 1237 - telefonų kompanija gali patvirtinti telefono skambučių įrašus). Iš esmės, nustatinėjant įrašų autentiškumą JAV teisminėje praktikoje susiduriama daugiausia su tokiais iššūkiais: pirma, šalys gali užginčyti duomenis teigdami, jog jie buvo pakeisti ar sugadinti po to, kai jie buvo sukurti; antra, šalys gali kelti klausimą apie kompiuterio generuojamus įrašus dėl pačios kompiuterinės programos patikimumo, kuri tokius

¹⁰⁴ Kerr O. S. Computer Records and the Federal Rules of Evidence // http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/usamarch2001_4.htm; prisijungimo laikas: 2008 11 10.

įrašus generuoja; trečia, šalys gali užginčyti kompiuteryje laikomus įrašus esant nepakankamam jų autoriaus identifikavimui ar pačių duomenų patikimumui.¹⁰⁵

Sprendžiant kompiuterio generuojamų įrašų autentiškumą pasitaiko, jog jų tokiais pripažinti negalima, kadangi pati programa veikė su klaidomis (angl. *program error*).

Kita praktinė problema, su kuria plačiai susiduria JAV teismai, yra kompiuteryje išsaugotų įrašų autoriaus tapatybės identifikacija. Pavyzdžiui, byloje *United States v. Simpson*¹⁰⁶ JAV prokuroras siekė įrodyti, kad kaltinamasis turėjo pokalbį su slaptuoju FBI agentu pokalbių svetainėje, skirtoje vaikų pornografijai. Buvo pateikta kompiuterio spausdinta medžiaga iš interneto pokalbių svetainės tarp to agento ir asmens „Stavron“ vardu. Prokuroras siekė įrodyti, kad „Stavron“ ir yra tas kaltinamasis. Apskrities teismas priėmė šią medžiagą kaip įrodymą teisme. Kai Simpsoną nuteisė, apeliacijoje jis ginčijo, kad tie išrašai yra ne jo, tad negali būti autentiški ir todėl turi būti atmesti. Teismas atmetė šį argumentą, pažymėdamas, kad buvo pakankamai netiesoginių įrodymų, kad „Stavron“ ir yra kaltinamasis.

Svarbi yra teismų praktika susijusi su geriausio įrodymo taisykle (angl. *best evidence rule*). Ši taisyklė reiškia tai, jog tiriant tam tikro dokumento, įrašo ar fotografijos turinį reikalaujama jo originalo. Turint omenyje kompiuterinius įrašus, jų originalas būtų tam tikros skaičiukų 1 ir 0 kombinacijos, todėl tam tikras atspausdintas variantas negalėtų būti laikomas originalu. Spaudinys būtų tam tikras rezultatas įvairių elektroninių ir mechaninių procesų. Federalinės įrodymų taisyklės nustato, jog jeigu tam tikri duomenys yra saugomi kompiuteryje arba panašiam įrenginyje ir yra atspausdinti, kad būtų galima tokius duomenis atspindėti, jie yra laikomi originaliais. Taigi, iš esmės pripažintina, jog atspausdintas kompiuteryje laikomas įrašas patenkina geriausio įrodymo taisyklę (*Doe v. United States*, 805 F. Supp. 1513)¹⁰⁷

Elektroninio pašto pranešimo įrodomąją galią patvirtina ir sprendimai byloje *Strauss v. Microsoft Corp.*, taip pat *Kelley v. Airborne Freight Corp.*, *Honor Center v. Hicks*.¹⁰⁸

4. 2. Vokietija

Vokietijos teismų praktikos sprendimai leidžia daryti išvadą, jog elektroninio dokumento įrodomoji vertė priklauso nuo jo autentiškumo, vientisumo ir patikimumo lygio. Čia

¹⁰⁵ Kerr O. S. Computer Records and the Federal Rules of Evidence // http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/usamarch2001_4.htm; prisijungimo laikas: 2008 11 10.

¹⁰⁶ *United States v. Simpson* 152 F. 3d 1214 (10 th Cir. 1998) // <http://www.oscn.net/applications/oscn/DeliverDocument.asp?CiteID=151280>; prisijungimo laikas: 2008 11 09.

¹⁰⁷ Kerr O. S. Computer Records and the Federal Rules of Evidence // http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/usamarch2001_4.htm; prisijungimo laikas: 2008 11 10.

¹⁰⁸ *Rodney A. Satterwhite* and *John J. Michels* Employment Issues in Communications Technology // <http://library.findlaw.com/1998/Jun/1/129309.html>; prisijungimo laikas: 2008 10 11.

esminį vaidmenį atlieka elektroninis parašas – kuo jo apsaugos laipsnis didesnis, tuo didesnė ir įrodomoji vertė.

Literatūroje sutinkama nuomonių, jog praktikoje įrodyti tam tikrą sutarties sudarymo faktą vien tik elektroninių laiškų pagalba gali būti sudėtinga, todėl teisininkai praktikai rekomenduoja svarbias sutartis sudarinėti tradiciniu būdu.¹⁰⁹ Paprasto elektroninio pašto įrodomosios vertės klausimas priklauso nuo konkretaus teismo vertinimo, tačiau pastebima, kad yra tam tikrų ribotumų dėl elektroninio pašto patikimumo. Net ir esant eilei susirašinėjimo elektroniniais laiškais tuo pačiu turiniu tokių laiškų įrodomoji vertė galėtų būti kvestionuojama. Nėra pakankamas pagrindas tokių laiškų patikimumui paties el. pašto prieigos pavadinimas, kadangi susikurti el. pašto adresą kito vardu praktiškai nėra jokių kliūčių. Netgi el. pašto slaptažodis nėra garantas, jog jis parašytas to asmens, kurio vardu jie yra išsiųsti. Šie argumentai yra pagrindinė priežastis, kodėl dažnai el. pašto pranešimai nėra prilyginami tai įrodomajai vertei, kurią turi laiškai ar ranka pasirašytos faksimilinės kopijos. Visgi įrodyti paprasto el. pašto autentiškumą teisme būtų galima naudojantis *log* failais paimtais iš elektroninio pašto paslaugos teikėjo serverio¹¹⁰. Tačiau tokių duomenų pateikimas komplikuojasi dėl to, jog paslaugų teikėjas pagal Vokietijos telepaslaugų duomenų apsaugos įstatymą yra įpareigotas tokius duomenis ištrinti iškart po jų panaudojimo.¹¹¹ Kita vertus, šalims pripažinus elektroninio pašto laiškus kaip įrodymus, nebūtų jokių kliūčių jais remtis teisme, tačiau konkreti įrodomoji vertė vėl priklausytų nuo teismo vertinimo. Iš esmės praktikoje tik kvalifikuotu elektroniniu parašu pasirašyti elektroniniai laiškai bus vertingiausi įrodinėjimo procese, kadangi taip jie garantuoja didesnę patikimumą. Tuo tarpu paprastu elektroniniu parašu pasirašyti dokumentai, priklausomai nuo aukšto autentiškumo ir integralumo pažeidžiamumo lygio, laikytini gana mažą įrodomąją vertę turinčiais dokumentais, nors reikia pastebėti, jog Vokietijos teismų praktikoje galima aptikti skirtingų vertinimų. Štai Amtsgericht Bonn 2001 m. spalio 25 d. nuosprendžiu pripažino, jog tiesiog paprasto atspausdinto el. pašto kopija dėl aukšto pažeidžiamumo ir manipuliacijos galimybių lygio negali būti pakankamu įrodymu dėl sudarytos sutarties fakto.¹¹² Panašiai Vokietijos teismai argumentavo ne viename sprendime pripažindami, jog paprastų el. pašto laiškų atveju reikiamas autentiškumas nebuvo garantuotas¹¹³. Kita vertus, elektroninį laišką tinkamu įrodymu pripažino Frankfurto darbo teismas nuosprendžiu byloje nr. 7 Ca 5380/01,

¹⁰⁹ Bange J. Emails: Vor Gericht nur - Schall und Recht //

http://www.contentmanager.de/magazin/artikel_354_e_mails_vor_gericht.html; prisijungimo laikas: 2008 10 05.

¹¹⁰ Ten pat

¹¹¹ Ten pat

¹¹² AG Bonn, Urteil von 2001.10.25, 3 C 193/01 // <http://www.jurpc.de/rechtspr/20020332.htm>; prisijungimo laikas: 2008 11 23.

¹¹³ Landessozialgericht NRW, L 6 (7) SB 192/06 // <http://www.jurpc.de/rechtspr/20020125.htm>; prisijungimo laikas: 2008 11 06.

kurioje buvo sprendžiamas darbuotojo atleidimo iš darbo faktas, taip pat ir Ettlingeno darbo teismas 2001m. gegužės 11 d. nuosprendžiu atspausdintą el. pašto kopiją laikė tinkamu įrodymu ir jį priėmė¹¹⁴.

Elektroninių dokumentų, pasirašytų saugiu ar kvalifikuotu parašu, įrodomoji vertė yra didesnė, kadangi elektroninis parašas savaime dokumentui suteikia didesnį patikimumo lygį (priklausomai nuo to, ar jis saugus ar kvalifikuotas, įrodomoji vertė gali būti dar didesnė). Tokia laikysena atsispindi viename iš Erfurto darbo teismo sprendimų, kuriame pripažįstama, jog papildomos apsaugos priemonės kaip PIN kodų naudojimas elektroninėje bankininkystėje yra pakankamas pagrindas neabejoti duomenų autentiškumu ir patikimumu (*AG Erfurt*, MMR 2002, Ca 2/128). Taip pat kvalifikuotu elektroniniu parašu pasirašytas elektroninis dokumentas prilyginamas privataus dokumento įrodomajai galiai. Tokiu atveju elektroninį dokumentą yra žymiai sunkiau užginčyti nei paprasto elektroninio parašo atveju¹¹⁵.

¹¹⁴ Heinker M. Beweiswürdigung elektronischer Dokumente im Zivilprozess unter vergleichender Betrachtung von qualifizierten elektronischen Signaturen nach dem Sigaturgesetz // <http://www.softeyes.net/A0e80fdd97a7b6e7af87c5d294f39a96c>; prisijungimo laikas: 2008 11 03.

¹¹⁵ Ten pat

IŠVADOS

1. Įrodymai yra bet kokios teisinės atsakomybės pagrindas. Elektroninė informacija ir elektroninis dokumentas gali būti pagrindinis šaltinis, suteikiantis reikšmingų faktų bylai, todėl nepripažinus jų tinkamais įrodymais būtų pažeisti teisėti asmenų interesai ginant savo pažeistas subjektyvias teises.

2. Elektroninė informacija yra elektroninių duomenų visuma. Elektroniniu dokumentu reikėtų pripažinti tokius duomenis, kurie yra saugomi, gauti ar sukurti informacinių technologijų priemonėmis ir kurie gali būti tam tikrų žinių šaltinis. Lietuvos Respublikos teisės aktai nepateikia išsamaus elektroninio dokumento apibrėžimo, todėl būtina juos papildyti. Taip pat svarstytina, ar Lietuvos įstatymų leidėjui nevertėtų priimti vieno konkretaus teisės akto, reglamentuojančio su elektroniniu dokumentu susijusius klausimus. Priėmus tokį įstatymą arba padarius atitinkamų įstatymų korekcijas, būtų išsklaidyti neaiškumai elektroninio dokumento sąvokos klausimu, teisinių santykių dalyviams būtų garantuojamas teisinis aiškumas, be kita ko, tai garantuotų ir leistų ir Lietuvos teismams palankiau vertinti elektroninės informacijos naudojimą teismo procesuose.

3. Elektroniniu parašu pasirašytas dokumentas pagal Lietuvos elektroninio parašo įstatymą prilyginamas rašytiniam dokumentui, vadinasi, jo įrodomoji galia taip pat bus prilygintina ranka pasirašyto dokumento įrodomajai galiai. Tokiu atveju jam galiotų ir rašytiniams įrodymams taikomos civilinio proceso kodekso normos.

4. Vis dėlto, ne visi rašytiniams įrodymams taikomi reikalavimai tinka elektroniniams dokumentams. Kalbant apie originalo ir kopijos santykį reikėtų vertinti išspausdinto varianto originalumą.

5. Lietuvos civilinio proceso kodekso reikalavimai, jog dokumentas turi būti pateikiamas dalyvaujančiųjų byloje asmenų, jog jie turi būti pasirašyti, jog jie turi būti perduoti telekomunikacijų galiniais įrenginiais yra riboti ir koreguotini. Šiuo požiūriu Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksas elektroninės informacijos panaudojimo įrodinėjimo procese prasme yra žymiai išsamesnis. Vis dėlto, siūlytina išskirti atskirą elektroninių įrodymų skyrių Civilinio proceso kodekse, kas suteiktų daugiau teisinio aiškumo teisinių santykių dalyviams.

6. Teismui jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios, išskyrus *prima facie* įrodymus, kurių įrodomoji galia yra didesnė. Elektroniniai dokumentai, sukurti valstybės ar savivaldybės institucijų ir pasirašyti saugiu elektroniniu parašu, taipogi turėtų būti prilyginami oficialiems rašytiniams įrodymams, todėl irgi laikytini turintys *prima facie* įrodomąją galia.

7. Nors Lietuvos teismų praktika susijusi su elektroninės informacijos panaudojimu nėra gausi, tačiau teismai dažniausiai priima elektroninę informaciją įrodinėjimo procese.

Problemiškesnis yra tokios informacijos pateikimo būdo klausimas. Tuo atveju, kai išspausdinta elektroninė informacija praranda savo esmę, tokią informaciją perduoti teismui reikėtų tokia forma, kokia ji teisingiausiai atspindėtų bylai reikšmingas aplinkybes.

8. Daugiausiai klausimų iškyla dėl elektroninių duomenų vertinimo. Vertinant elektroninius įrodymus, jų įrodomoji galia priklausys nuo jų patikimumo, autentiškumo ir vientisumo lygio. Tam turi įtakos duomenų saugojimo, perdavimo būdas, asmens identifikavimo būdas, techninės elektroninių duomenų generavimo charakteristikos, elektroninių duomenų laikmenos forma ir kiti faktoriai. Lietuvoje nėra suformuota jokių elektroninių įrodymų vertinimo taisyklių. Tokių taisyklių priėmimas Lietuvoje galėtų pasitarnauti elektroninės informacijos kaip tinkamos įrodinėjimo priemonės teismuose įtvirtinimui.

9. Viena pagrindinių elektroninės informacijos patikimumo, autentiškumo ir vientisumo kriterijų užtikrinimo priemonė yra elektroninis parašas. Todėl praktiniu požiūriu elektroniniu parašu pasirašyti dokumentai turės didesnę įrodomąją vertę teisme nei nepasirašyti, kadangi nepasirašytų elektroninių dokumentų atveju atskirai reikės tirti jų patikimumą, autentiškumą.

10. Elektroninės informacijos patikimumui nustatyti gali nepakakti teisėjo kompetencijos, kadangi dažniausiai tam reikalingos specialios žinios. Todėl elektroninės informacijos patikimumas didele dalimi priklauso nuo ekspertų vertinimo. Jų vaidmuo yra itin svarbus sprendžiant įrodomosios galios klausimą.

11. Bet kuriuo atveju elektroniniai įrodymai turėtų būti vertinami kartu su tradiciniais įrodymais. Vien tik elektroninių įrodymų vargu ar pakaktų visapusiškam ir išsamiam bylos tyrimui. Tik taip galima nustatyti tam tikrų faktų egzistavimą arba neegzistavimą ir užtikrinti subjektų pažeistų interesų teisinę apsaugą.

Literatūra:

1. Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. 2003-11-23 Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, ratifikuota 2004 m. sausio 22 d. įstatymu Nr. IX-1974 // Valstybės žinios. 2004, Nr. 36-1178.
3. 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos Sprendimas 2004/387/EB dėl suderinto paneuropinių e. valdžios paslaugų teikimo valstybės valdymo institucijoms, verslo subjektams ir piliečiams // OL, 2004 L 064, p. 0037 – 0047.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340, Nr. 42.
7. Lietuvos Respublikos asmens duomenų apsaugos įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 15-597.
8. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3515.
9. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 107-2389.
10. Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 61-1827.
11. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 69-2382.
12. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 56-1548.
13. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 10-236.
14. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 75-2272.
15. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 75-3215.
16. Lietuvos Respublikos registrų įstatymas (Valstybės žinios, 2004, Nr. 124-4488).
17. Lietuvos Archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus įsakymas „Dėl elektroninių dokumentų valdymo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006-01-19, Nr. 7-268

18. Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2008 m. spalio 9d. įsakymu Nr. V – 119 patvirtintas „Elektroniniu parašytu elektroninio dokumento specifikacijos reikalavimų aprašas“ // Valstybės žinios. 2008-10-14, Nr. 118-4488.

2. Kita literatūra:

1. Ancelis P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape // Jurisprudencija, 2006. Nr. 11 (89).
2. Belevičius L. Techninių priemonių naudojimo baudžiamajame procese teoriniai pagrindai ir reglamentavimas: daktaro disertacija: soc mokslai: teisė (01 S). – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2005.
3. Čėsna R. Kai kurie elektroninių įrodymų panaudojimo civiliniame procese aspektai // Jurisprudencija. 2007, Nr. 10(100).
4. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
5. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. – Vilnius: teisinės informacijos centras, 2006.
6. Dzemydienė D. Intelektualizuotų informacinių sistemų projektavimas ir taikymas, Vilnius, 2006.
7. Enciklopedinis kompiuterijos žodynas. – Vilnius: Tev, 2005.
8. Lamanauskas T. Elektroniniai duomenys kaip įrodinėjimo priemonė civiliniame procese. Justitia, Nr. 2, 2001.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Pirmas tomas. – Vilnius: Justitia, 2005.
10. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Pirmas tomas. – Vilnius: Justitia, 2004.
11. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Antras Tomas. – Vilnius: Justitia, 2005.
12. Petravičiūtė I. Elektroninio dokumento sampratos klausimu // Knygotyra, Vilnius 2004. Nr.43.
13. Rinkevičius J. Dokumentų sąvoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais // Teisė. 2004, Nr. 52.
14. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Alma Litera, 2003.

15. Computer Law: the Law and Regulation of Information Technology, edited by C. Reed, J. Angel, Oxford University Press, 2007.
16. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1989.
17. Sharpe S. Electronically recorded Evidence. A Guide to the Use of Tape and Video Recordings in Criminal and Civil Proceedings. – London: Fourmat Publishing, 1989.
18. Spindler G.. *Vertragsrecht der Internet – Provider*. Dr. Otto Schmidt, Koln, 2000.
19. The Admissibility of Electronic Evidence in Court (A.E.E.C.): Fighting against High-Tech Crime—Results of a European Study Fredesvinda Insa a a Cybex, Barcelona, Spain Online Publication Date: 01 December 2006.

3. Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *R.Beliackas v. UAB „Sabina“* Nr. 3K-3-619/2000
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. lapkričio 20 d. nutartis civilinėje byloje *R. Mikelevičius v. A. Lekavičius*, Nr. 3K-3-1406/2002, kat. 20.6; 12.6
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ Nr. 51
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Astrum Magnificum“ prieš Kauno miesto savivaldybę ir TŪB „Mitnijos investicija“*, byla Nr. 3K-3-677/2006
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 6 d. sprendimas civilinėje byloje *„Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“* Nr. 3K-3-169/2006
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. balandžio 6 d. nutartis byloje Nr. 2K-306/2007
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr. 3K-3-139/2007

4. Interneto šaltiniai:

1. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community framework for electronic signatures // <http://eur->

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:13:24:31999L0093:LT:PDF; prisijungimo laikas: 2008 11 12
2. UNCITRAL Model Law on Electronics Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998 // http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/05-89450_Ebook.pdf; prisijungimo laikas: 2008 09 22
 3. UNCITRAL Recommendation on the Legal Value of Computer Records (1985) // <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/electcom/computerrecords-e.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 17
 4. 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1995L0046:20031120:LT:PDF>; prisijungimo laikas: 2008 09 16
 5. Civilka M., Lamanaskas T. Elektroniniai duomenys civilinėje procese // <http://www.itc.tf.vu.lt/mokslas/e-duomenys.ppt#304>; prisijungimo laikas: 2008 11 02
 6. Kalinauskas R. Elektroninis parašas ir elektroninis dokumentas // <http://www.ivpk.lt/renginiai/pranesimai/r.kalinauskas.ppt#280,24>; prisijungimo laikas: 2008 09 20
 7. Gudas A. Elektroninio parašo standartai Lietuvoje. 10-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“, įvykusios Vilniuje 2007 m. balandžio 17 d., medžiaga // <http://leidykla.vgtu.lt/new/get.php?f.1256>; prisijungimo laikas: 2008 09 08
 8. Petravičiūtė I. Elektroniniai dokumentai organizacijos veikloje // <http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/eldok200645103858.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 19
 9. Sinkevičius D. Užgaulius komentarus internete rašo ne tik nuobodžiaujantys paaugliai // <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=17937818>; prisijungimo laikas: 2008 09 09
 10. TEO atsarginių kopijų teikimo paslaugos internetinė prieiga // <http://backup.teo.lt>; prisijungimo laikas: 2008 11 15
 11. Admissibility in Evidence of Computer Records and Other Documentary // [http://www.lrc.justice.wa.gov.au/2publications/summaries/P27\(I\).PDF](http://www.lrc.justice.wa.gov.au/2publications/summaries/P27(I).PDF); prisijungimo laikas: 2008 11 19
 12. Bantin P. C. Indiana University electronic records project: Lessons learned // http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3937/is_ai_n8938043?tag=artBody;coll1; prisijungimo laikas: 2008 11 20

13. Byrne S. E., Lambert G. Discovery of Electronic Evidence // http://www.seamusbyrne.com/_media/_pdf/ByrneLambert_LIV2008_DEE_PublicDraft.pdf; prisijungimo laikas 2008 11 06
14. Civil Evidence Act, 1995 // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/Ukpga_19950038_en_1; prisijungimo laikas: 2008 11 12
15. Electronic records as Evidence // <http://www.prov.vic.gov.au/publications/publins/PROVRMadvice8.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 11
16. Gahtan A. Electronic evidence // <http://www.gahtan.com/alan/articles/e-evidence.htm>; prisijungimo laikas: 2008 11 07
17. Information and documentation – Records management. International standard 15489-1 // http://www.whitefoot-forward.com/iso_15489-1.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 16
18. Kerr O. S. Computer Records and the Federal Rules of Evidence // http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/usamarch2001_4.htm; prisijungimo laikas: 2008 11 10
19. Kintz R. Der elektronische Widerspruch // <http://beck-online.beck.de/Default.aspx?vpath=bibdata\zeits\nvwz\2004\cont\nvwz.2004.1429.1.htm&pos=18&hlwords=kintz%C3%90dokument#xhlhit>; prisijungimo laikas: 2008 10 22
20. Law Regarding Government Electronic Records Act 177, Session Laws of Hawaii, Regular Session of 2005 (HB 515) // <http://hawaii.gov/dags/archives/records-management/Law%20Regarding%20Government%20Electronic%20Records.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 06
21. Rodney A. Satterwhite and John J. Michels Employment Issues in Communications Technology // <http://library.findlaw.com/1998/Jun/1/129309.html>; prisijungimo laikas: 2008 10 11
22. Rules on Electronic Evidence of Supreme Court Philippines, 2001 // <http://www.supremecourt.gov.ph/rulesofcourt/2001/electronicevidence.htm>; prisijungimo laikas: 2008 10 11
23. Rules on Electronic Evidence // <http://www.supremecourt.gov.ph/rulesofcourt/2001/electronicevidence.htm#rule2>; prisijungimo laikas: 2008 11 07
24. Searching and Seizing Computers and Obtaining Electronic Evidence in Criminal Investigations. Computer Crime and Intellectual Property Section Criminal Division, United States Department of Justice //

- <http://www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/s&smanual2002.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 09
25. *United States v. Simpson* 152 F. 3d 1214 (10th Cir. 1998) // <http://www.oscn.net/applications/oscn/DeliverDocument.asp?CiteID=151280>; prisijungimo laikas: 2008 11 09
26. Walker C. Computer Forensics: Bringing the Evidence to Court // http://www.infosecwriters.com/text_resources/pdf/Computer_Forensics_to_Court.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 26
27. XML Signature Syntax and Processing (Second Edition) // <http://www.w3.org/TR/xmlsig-core/>; prisijungimo laikas: 2008 11 22
28. Bange J. Emails: Vor Gericht nur - Schall und Recht // http://www.contentmanager.de/magazin/artikel_354_e_mails_vor_gericht.html; prisijungimo laikas: 2008
29. Czeguhn I. Beweiswert und Beweiskraft digitaler Dokumente im Zivilprozess // <http://beck-online.beck.de/Default.aspx?vpath=bibdata\zeits\jus\2004\cont\jus.2004.124.1.htm&pos=5&hlwords=Ignacio%C3%90Czeguhn#xhlhit>; prisijungimo laikas: 2008 10 22
30. Deutsch T. Beweiskraft elektronischer Dokumente // <http://www.jurpc.de/aufsatz/20000188.htm>; prisijungimo laikas: 2008 11 05
31. Gassen D. Beweiswert und Verwertbarkeit elektronisch signierter Dokumente // http://zfi.duslaw.eu/files/050510_Gassen.pdf; prisijungimo laikas: 2008 09 28
32. Fanger R. Digitale Dokumente vor dem Richter // <http://www.dieadvokatur.ch/html/publikationen/pfd/AufsatzDIGI-DOK0106.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 10 16
33. Fanger R. Digitale Dokumente als Beweismittel // <http://www.dieadvokatur.ch/html/publikationen/pfd/DigitaleDokumenteBeweismittel.pdf>; prisijungimo laikas: 2008 11 11
34. Heinker M. Beweiswürdigung elektronischer Dokumente im Zivilprozess unter vergleichender Betrachtung von qualifizierten elektronischen Signaturen nach dem Sigaturgesetz // <http://www.softeyes.net/A0e80fdd97a7b6e7af87c5d294f39a96c>; prisijungimo laikas: 2008 11 03
35. Hoffmann M. Der Beweiskraft elektronischer Dokumente // http://jenanwalt.de/cms/files/der_beweiswert_elektronischer_dokumente.pdf; prisijungimo laikas: 2008 11 02
36. Landessozialgericht NRW, L 6 (7) SB 192/06 // <http://www.jurpc.de/rechtspr/20020125.htm>; prisijungimo laikas: 2008 11 06

37. Rüssmann H. Das Beweisrecht elektronischer Dokumente // <http://ruessmann.jura.uni-sb.de/rw20/people/ruessmann/Elbeweis/ELBEWEIS.HTM>; prisijungimo laikas: 2008 11 11
38. Rüssmann H. Beweisführung mit elektronischen Dokumenten, Referat an der Tagung für Informatik und Recht, Bern, 26. Oktober 2004 // http://www.rechtsinformatik.ch/Tagungsband_2004/ruessmann.pdf; prisijungimo laikas: 2008 11 04
39. Zehnder C. A.. Beweiseignung elektronischer Geschäftsdaten – elektronische Daten als Vollstreckungstitel // http://www.ifi.uzh.ch/ikm/Vorlesungen/inf_recht/2000/Keller.pdf; prisijungimo laikas: 2008 10 10

SANTRAUKA

Elektroninė informacija ir elektroninis dokumentas, įrodomoji vertė teisminiuose procesuose

Pagrindinės sąvokos: elektroninė informacija, elektroninis dokumentas, elektroniniai duomenys, elektroniniai įrodymai, įrodomoji galia, įrodomoji vertė, elektroninis parašas

Šiame darbe yra nagrinėjamas elektroninės informacijos bei elektroninio dokumento įrodomosios vertės klausimai. Darbą sudaro keturios dalys: pirmoje ir antrame apžvelgiamos su tema susijusios sąvokos, trečiojoje nagrinėjamas elektroninių įrodymų teisinis reglamentavimas, įrodomosios vertės problematiniai aspektai, su įrodymų vertinimu susiję klausimai. Paskutinėje dalyje trumpai apžvelgiama užsienio šalių praktika, susijusi su elektroninių įrodymų verte teisminiuose ginčiuose.

Darbo tikslas buvo pagrįsti elektroninių įrodymų teisminiuose ginčiuose aktualumą ir svarbą bei pasiūlyti priemones, kuriuos leistų elektroninę informaciją teisminiuose procesuose naudoti kaip patikimą šaltinį šalia tradicinių įrodinėjimo priemonių. Darbe analizuojami ne tik su elektroninės informacijos įrodomąja galia susiję užsienio teisės aktai, bet ir Lietuvos teisės aktai, taip pat siūloma padaryti tam tikras korekcijas, kurios elektroninių įrodymų naudojimą teismuose padarytų mažiau komplikotą. Taip pat nemažai dėmesio skiriama elektroninės informacijos kopijos ir originalo problematikai aptarti, vertinamas paprasto ir elektroniniu parašu pasirašyto elektroninio dokumento patikimumas ir įrodomoji galia.

Darbe prieinama prie išvados, jog būtų racionalu Lietuvos civilinio proceso kodekse įtraukti atskirą skyrių, reglamentuojantį elektroninius įrodymus. Vertinant elektroninio dokumento įrodomąją galią reikia atsižvelgti į tokio dokumento autentiškumo, vientisumo ir patikimumo lygį. Elektroniniu parašu pasirašyti dokumentai labiau tenkina šias savybes nei paprasti elektroniniai dokumentai, todėl tokių pasirašytų elektroninių dokumentų įrodomoji vertė turėtų būti didesnė. Bet kuriuo atveju svarbu elektroninius įrodymus vertinti kartu su tradiciniais dokumentais, taip pat dažnai jų patikimumui nustatyti gali padėti ekspertų ar specialistų pasitelkimas.

ZUSAMMENFASSUNG

Elektronische Information und Elektronisches Dokument, das Beweiskraft in gerichtliches Verfahren

Grundbegriffe: elektronische Information, elektronische Daten, elektronisches Dokument, Beweiskraft der elektronischen Dokumenten, elektronische Signatur

In dieser Arbeit handelt es sich um das Beweiskraft der elektronische Daten: elektronische Information und elektronische Dokument. Die Arbeit besteht aus vier Teile: in erster und zweiter wird man die Begriffe untersucht, dritte Teil besteht sich aus die Fragen den gesetzltliche Regulierung der elektronischen Beweise, auch wird die Rolle und problematische Aspekte der freien gerichtlichen Beweiswürdigung besprochen. Zuletzt fasst man sich um die gerichtliche Praxis der einigen Auslandsländer.

Zweck dieser Arbeit – eine gewisse Beurteilung, das heutzutage die Regulation der elektronischen Beweise sehr aktuell ist, und das in solchem Hintergrund einige Vorschlagungen, wie man das Vertraulichkeit der elektronische Beweise zu steigern könnte, wichtig sind. Es fasst sich nicht nur um internationale, sondern auch nationale gesetzliche Reglamentation, ergibt man auch einige Vorschläge, wie die elektronische Daten in gewisse gerichtliche Verhandlungen von grossen Bedeutung sein und damit das Gewicht der Beweiskraft erhöhen könnte. Nicht zu ausschliessen sind die problematische Aspekte der Original und Kopie Verhältnis, Authentizitätsfragen, das Beweiskraft der elektronisch signierten Dokument und nicht signierten andererseits, das Vertraulichkeit der elektronischen Dokument.

Man wird zur Schlussvorderung gezogen, dass es optimal wäre, ein einzelnes Abteil der elektronische Beweise in litauische Zivilverfahrensordnung einzutragen. Das Beweiskraft der elektronischen Dokumente ist auf deren Vertraulichkeit, Integrität und Authentizität bezogen, deshalb ist das Beweiswert solche signierte Dokumente grosser. Fehlt es dem elektronischen Dokument an einer qualifizierten Signatur, unterliegt es in jeder Hinsicht der freien Beweiswürdigung des Richters. Hier kommt ein Sachverständiger in Betracht, der Vertraulichkeit oder Integrität der Daten bewerten kann.